

Posses herrgårdspark

Arkeologisk förundersökning av parkanläggning, RAÄ-nr
Jönköping 250, inför återskapande av park inom fastigheten
Rosenlund 2:3 i Jönköpings stad, Jönköpings kommun,
Jönköpings län

Posses herrgårdspark

Arkeologisk förundersökning av parkanläggning, RAÄ-nr
Jönköping 250, inför återskapande av park inom fastigheten
Rosenlund 2:3 i Jönköpings stad, Jönköpings kommun,
Jönköpings län

Jönköpings läns museums dnr: 257/2016

Länsstyrelsens dnr: 431-6413-2016

Rapport, foto och ritningar: Ann-Marie Nordman och Susanne Nordström om inte annat anges

Omslagsfoto: Vy över delar av den framschaktade Posses park, där spåren av parterren framträder

Grafisk mall: Anna Stålhammar

Tryck: TMG Tabergs, Jönköping

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping

Tel: 036-30 18 00

E-post: info@jkpglm.se

www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor, Geografiska Grunddata samt Geodata (FUK)
är återgivna enligt tillstånd:

© Lantmäteriet. Ärende nr MS2007/04833, nr MS2012/03742 samt dnr i2012/1091.

ISSN: 1103-4076

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2019

Innehåll

Sammanfattning och åtgärdsförslag.....	5
Inledning.....	7
Målsättning och metod.....	7
Topografi.....	8
Fornlämnings- och kulturmiljö.....	8
Tidigare undersökningar.....	9
Georadarundersökningen.....	9
Resultat.....	12
Den runda rabatten öster om herrgårdsbyggnaden.....	13
Parterren på platån direkt väster om herrgården.....	14
Stödmur till den ursprungliga terrassen.....	20
Ett eventuellt orangeri.....	22
Dammen i den nordvästra delen av parken.....	24
De dubbla gångarna närmast dammen.....	26
Den nedre delen av parken i väster.....	27
Rännal intill herrgården.....	27
Fynd.....	28
Makroskopisk analys av jordprover.....	28
Prover från dammen.....	29
Prover från den äldre större rabattrundeln.....	29
Prover från rabatten intill stödmuren.....	29
Botanisk inventering.....	30
Trädgårdshistoria.....	30
Rosenlunds herrgård.....	31
Rekonstruktion av parkanläggningen.....	33
Administrativa uppgifter.....	35
Referenser.....	36
Arkiv.....	36
Kartmaterial.....	36
Tryckta källor och litteratur.....	36

Bilagor

Bilaga 1.	Fyndtabell.....	39-40
Bilaga 2.	Makroskopisk analys.....	41-46
Bilaga 3.	Botanisk inventering.....	47-48
Bilaga 4.	Parker och ideal - Herrgårdsanläggningar i Jönköpings län 1680-1917.....	49-62
Bilaga 5.	Foto- och kartbilaga.....	63-76

Sammanfattning och åtgärdsförslag

Våren 2017 utförde Jönköpings läns museum en arkeologisk förundersökning inom Rosenlunds herrgårdspark. Syftet var att ta reda på hur mycket av den parkanläggning från slutet av 1700-talet som fanns kvar under mark. Genom gjorda markradarundersökningar och hade ett mönster av gångar, en damm och en så kallad parterr framträtt.

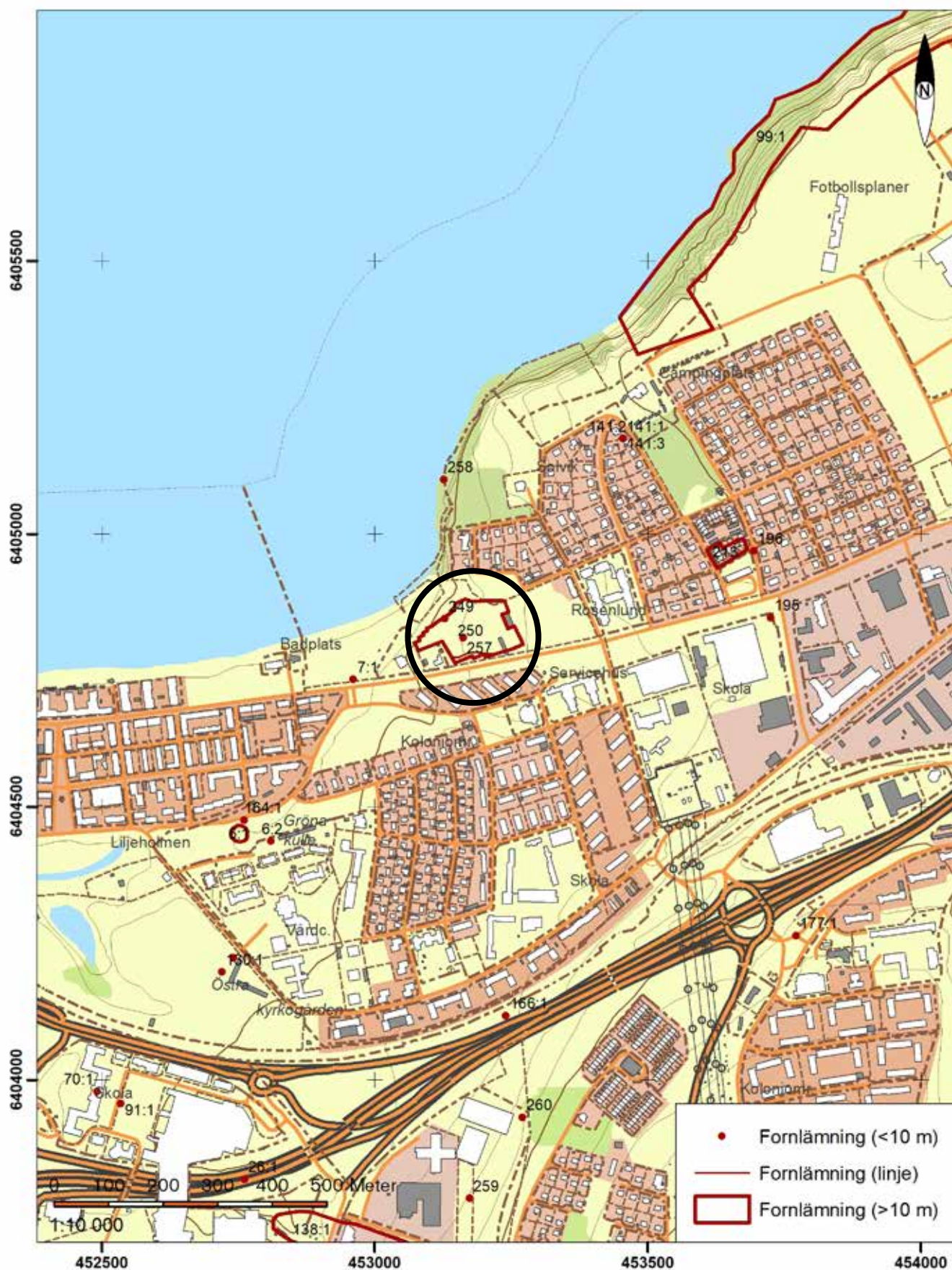
Parterrerna, som skapades av kontrasterna mellan grus och gräs, låg direkt väster om herrgårdsbyggnaden. Idag är det enda som återstår av själva parterren just gruset. Formen, dubbla rektanglar, har skapats med grus som lagts i gångar. Kontrasten har skapats med tuktat gräs på båda sidor. Rektanglarna var 13×17 meter stora, och bredden på grussträngen ca 0,5 meter. Inom parterrområdet fanns ingen riktig matjord vilket troligen utesluter att det funnits rabatter eller häckar. Mittpartierna i båda parterrerna var stört av de nya gångar som anlades i mitten eller slutet av 1800-talet, så det exakta utseendet känner vi inte till. Här kan exempelvis större prydnadsurnor ha stått med exotiska växter. Parterren har inte varit tänkt att beträdas utan bara att beundras från huset eller från den övriga parken.

Strax väster om parterrerna framkom en stödmur som varit en förutsättning för den terrass som skapats inför anläggandet av parken. Den är förmodligen samtida med herrgårdsbyggnaden som uppfördes i slutet av 1780-talet. Intill stödmuren har det funnits en bredare grusgång som boende och besökare kunde vandra på. Intill denna har även en bred rabatt legat. Rabatten, som troligen har innehållit sommarblommor, avgränsade terrassen från den övriga svagt sluttande parken mot väster.

Mellan herrgården och Vättern hade man anlagt en mindre damm. Den var 3×7 meter stor och har varit klädd med lera i botten för att förhindra vattenlekage. Den har inte varit speciellt djup, endast ett par decimeter. Dammen har blivit söndergrävd på några ställen i leran kort tid efter anläggandet och den har sannolikt varit helt beroende av regnvatten eller att man burit vatten hit för att fylla upp dammen.

I den övriga parken framkom inga säkra lämningar från 1700-talet eller Posses park. Ett tjockt matjordslager på ungefär en halvmeter visar att man har gödlat och brukat jorden fram till mitten av 1900-talet. I botten av matjorden syntes tydligt de sentida plogspåren och vi vet att man har odlat bland annat potatis och haft äppelträd här under 1900-talets första hälft. Den äldre parkanläggningen, väster om herrgårdsbyggnaden, kan mycket väl ha fortsatt ner till häcken och gångstråket som numera avslutar parkområdet i väster. I schaktet, längst i väster, framkom ett lerbundament som skulle kunna vara platsen för en stor urna eller staty som markerat mittaxeln till herrgården och parken.

Skyddet för fornlämningen kvarstår i hela parken och vid ytterligare ingrepp för att rekonstruera parkanläggningen krävs tillstånd från Länsstyrelsen.

Figur 1. Utdrag ur ekonomiska kartans blad 64E0fS och 64E0fS. Förundersökningsområdet markerat med en svart ring på kartan. Skala 1:10 000.

Inledning

Våren 2017 utförde Jönköpings läns museum en arkeologisk förundersökning av parkanläggningen RAÄ-nr Jönköping 250 inom Rosenlund 2:3 intill Rosenlunds herrgård. Förundersökningsområdet var 8 000 m² och låg i huvudsak strax väster om själva herrgården och berörde den gräsbevuxta sluttningen. En mindre yta fanns framför entrén öster om herrgårdsbyggnaden. Beställare var Jönköpings kommun, Tekniska kontoret, som planerar att rekonstruera Rosenlunds herrgårds 1700-tals park. Fält- och rapportansvarig var Susanne Haltiner Nordström.

Målsättning och metod

Syftet med förundersökningen var att, med utgångspunkt från markradarundersökningens och provgrävningens resultat, ta fram 1700-talsträdgårdens strukturer med kvarvarande rester av eller spår efter konstruktioner och så långt som möjligt bevara dessa. Förundersökningen skulle även klargöra omfattning, karaktär och datering på eventuella förhistoriska lämningar om sådana skulle påträffas inom området.

Vid samråd med Länsstyrelsen och exploatören beslutades det att man vid förundersökningen huvudsakligen skulle frilägga 1700-talets markyta med de anläggningar som ingick på denna nivå. Förhoppningen var att det skulle gå att utnyttja ursprungliga, autentiska delar vid återställandet/rekonstruktionen av parken.

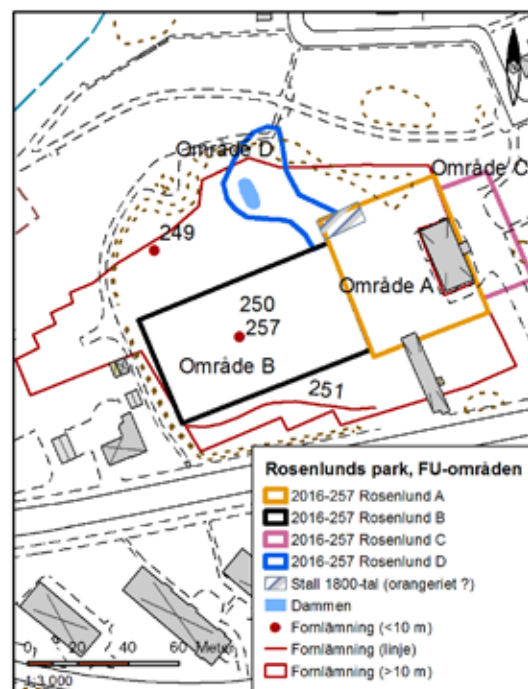
De parterrer som blivit synliga i markradarundersökningen skulle friläggas, jordprover tas från odlingsjorden för att se om de innehöll bevarat växtmaterial. Vi skulle också eftersöka eventuell terrassering samt trappa/trappor i området väster om parterrererna (område A i figur 1a).

Under den tid som gick mellan georadarundersökningen och den aktuella förundersökningen så fördes diskussioner om och i så fall var, ett möjligt orangeri kunde vara placerat. Platsen nordväst om herrgården skulle schaktas fram för att se om det kunde finnas några byggnadsrester efter ett eventuellt orangeri.

På den stora gräsbevuxna sluttningen väster om herrgården fanns förhoppningar om bevarade odlingskvarter och gångsystem som skulle kunna schaktas fram. Här låg också RAÄ Jönköping 257, förmodat förhistoriska huslämningar som skulle undersökas (område B i figur 1a).

I norra delen av RAÄ Jönköping 257 låg parkens damm som skulle undersökas ytterligare för att se om det fanns konstruktionsdetaljer och möjlighet till datering (område D i figur 1a). På framsidan av herrgården syntes två rundlar/rabatter i georadarkartan som skulle försöka dateras (område C i figur 1a).

En herrgårdspark från slutet av 1700-talet utgör ett mycket speciellt arkeologiskt objekt. Den arkeologiska dokumentationen bör så långt som möjligt ske utifrån den så kallade singel-kontext metoden

Figur 1a. Karta över förundersökningsområdena.

Figur 2. Rosenlunds herrgård innan undersökningen, där den bortglömda parkanläggningen fortfarande delvis finns kvar under ytan. Foto från väster.

för att säkerställa relationer och dateringar inom parkanläggningen.

De analyser som utförts var en botanisk inventering och en arkeo-botanisk studie av jordprover. Ett antal grusprover har samlats in för att kunna ha som jämförelseprov vid rekonstruktionen av parken.

Topografi

Rosenlunds herrgård ligger vackert belägen i en flack sluttning vänd mot väster med utsikt över staden och Vättern. Ungefär 100 meter från själva huvudbyggnaden övergår den jämna sluttningen i ett brant fall ner mot Vätterstranden. Herrgården har med sin tillhörande åker och ängsmark utnyttjat Rosenlundsåsens markanta höjdsträckning och dess väl-dränerade jordar. Läget är gynnsamt, samtidigt som platsen i många avseenden också kan betecknas som utsatt; exponerad som den är för nordliga stormar över öppet vatten.

Fornlämnings- och kulturmiljö

Ungefär 500 meter öster om herrgården har tidigare undersökts ett förhistoriskt gårdsläge med en datering från förromersk järnålder till folkvandringstid. Bland annat påträffades ett treskeppigt långhus med anslutande hägnadssystem (Skanser 2003).

Undersökningsområdets södra del tangeras av den gamla landsvägen mot Huskvarna. Vägen finns konstaterad som en idag över-täckt hålväg (RAÄ Jönköping 251) inom parkanläggningen. Från Jönköping har vägen passerat den branta backen vid Rosenlund och fortsatt mot Sanna by, som fram till mitten av 1500-talet utgjort en egen socken. Sedan har den fortsatt vidare mot Rumlaborg och passagen över Huskvarnaån.

Under 1600-talet benämndes ängs- och betesmarkerna på åsryggen öster om Jönköping som Höga gärde. Området låg under kronan men 1741 överläts markerna till Jönköpings vapenfaktori. Vid detta tillfälle fanns ett torp i västra delen som hade upptagits före år 1700. Grunden efter någon av torpets byggnader kunde eventuellt lokaliseras i samband med karteringen med georadar 2010–2011 (Winroth, Andreasson & Pettersson 2011). Husgrunderna ligger idag osynliga under mark (RAÄ Jönköping 249), se figur 4.

Herrgården etablerades vid mitten av 1780-talet och omfattande markarbetena utfördes då parkanläggningen skapades omkring 1790.

Tidigare undersökningar

Inför en planerad omgestaltning av parken vid Rosenlunds herrgård ville Jönköpings kommun få svar på var den äldre sträckningen av Huskvarnavägen tidigare gått och var torpet (RAÄ Jönköping 249) legat och om det fanns något kvar. För att ta reda på detta utförde Jönköpings läns museum 2010–2011 en kartering med georadar. Den äldre vägsträckningen syntes tydligt men även en övergiven parkanläggning framträdde inom den nästan 10 000 m² stora ytan. Under ytan fanns 1800-talets park i den engelska stilen och i botten den ursprungliga så kallade formella trädgården som hör till herrgårdens första fas (Winroth, Andréasson & Pettersson 2011).

Hösten 2011 genomfördes en arkeologisk förundersökning inom Rosenlunds herrgårdspark, RAÄ Jönköping 250. Utmed Huskvarnavägen påträffades grunden till en mur som avskilt parken från landsvägen (Haltiner Nordström 2012). Året efter, 2013, genomförde en begränsad förundersökning inom fornlämningsområdet. Avsikten var att kontrollera riktigheten i de geofysiska observationer som registrerats i samband med georadarkarteringen 2010–2011. Nio schakt öppnades vilka i de flesta fall visade att tolkningen av georadarn stämde med lämningarna efter 1700-talets parkanläggning (Pettersson 2013).

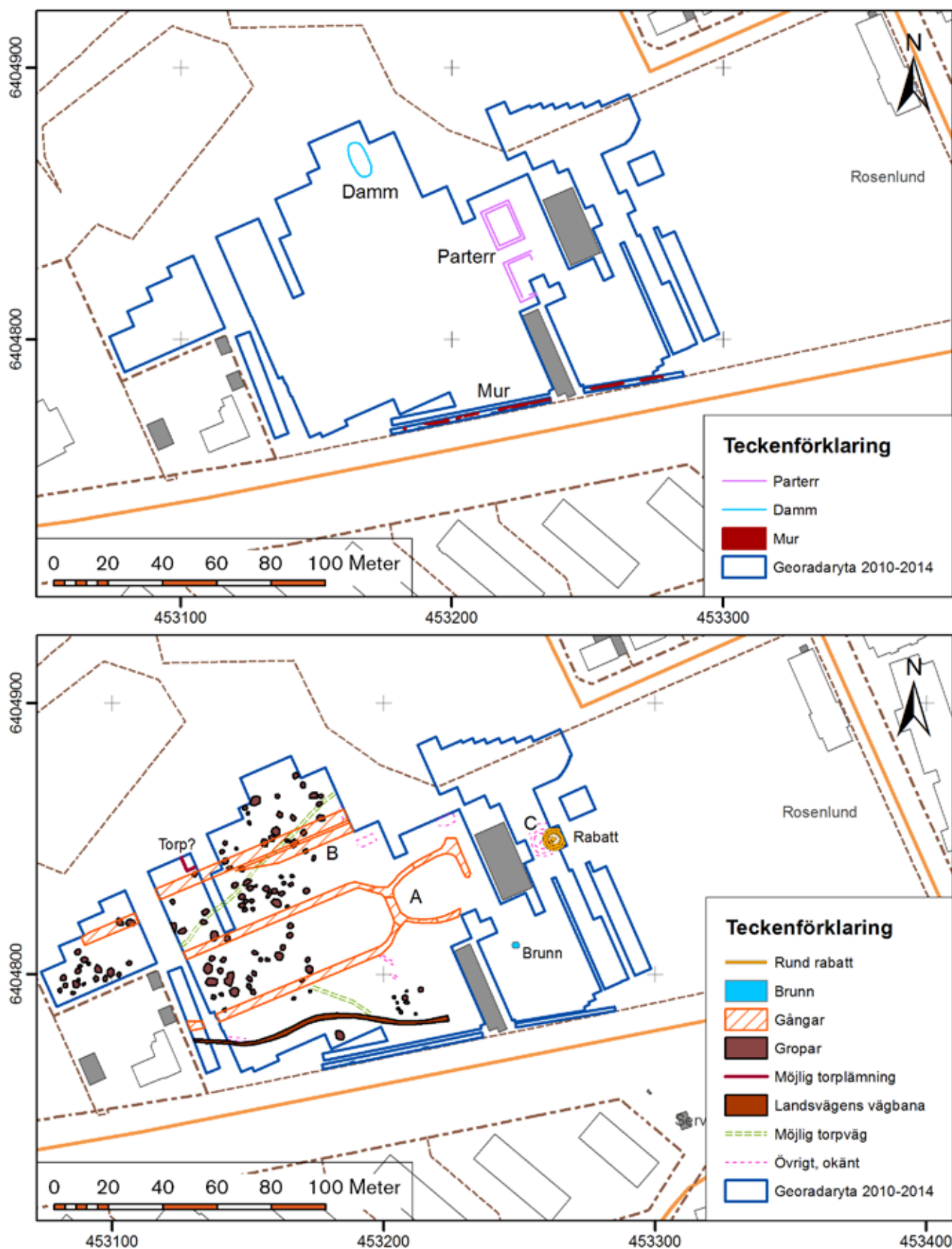
Ytterligare en georadarundersökning utfördes 2014 (Pettersson & Winroth 2014). En arkeologisk övervakning vid markarbeten som utförts i samband med själva herrgårdsbyggnadens renovering gav ytterligare pusselbitar till parkens utseende och funktion 2016 (Pettersson 2016).

Georadarundersökningen

Georadar är en icke förstörande geofysisk metod som använder elektromagnetiska radarimpulser för att skapa en bild av vad som finns dolt under markytan, se figur 3. Något förenklat kan man säga att georadar fungerar ungefär som ekolod, fast för landbruk. En undersökningsyta karteras i tätliggande linjer, så kallade profiler, som i datorn läggs samman till en 3D-volym. Denna volym kan därefter skivas till horisontella rasterbilder, så kallade djupskivor

Figur 3. Lars Winroth när han karterar med georadarvagnen i Rosenlund 2010. Foto Laila Wing, Modern Arkeologi

Figur 4- Kartor med tolkningar efter de georadarundersökningar som utförts på Rosenlunds park under åren 2010-2014. Den översta kartan visar de lämningar som var synliga från tiden då Posse anlade parken. Parterrerna i lila, dammen i blått och muren som begränsade parken i grönt. Den undre kartan visar lämningarna från 1800-1900-talen med gångsystem och vägar, planteringsgropar, brunn och den runda rabatten. Kartbearbetning efter Lars Winroth mfl. Skala 1:2000.

Figur 5. Flygfoto från 1945 där det gångsystem som skapades under mitten av 1800-talet syns nedanför herrgårdsbyggnaden. Markerad med svart oval. Foto Jönköpings läns museums arkiv.

eller time slices. Djupskivorna läggs in i ett GIS, varefter eventuella anomalier ritas ut och friläggs för tolkning. I kartorna, figur 4, visas resultatet av georadarundersökningen. De avspeglar spår från markytan ner till 2 meters djup. Det tydligaste på den undre kartan är de gångar som tillhör 1800-talsparken, den så kallade engelska parken, se figur 4 och 5. De är markerade med orange snedskraffering, och bokstaven A och löper parallellt med varandra och går ihop strax nedanför herrgårdsbyggnaden som är markerat med grått. På fotot i figur 5 syns gångarna väster om huset. Vid den arkeologiska förundersökningen visade det sig att de var uppbyggda med tegel och grus, se figur 9. Dessa gångar var så breda, ca 2,5–3 meter, så att både häst och vagn och senare kanske även bilar har kunnat köra runt i parken. De var anlagda med rännor i botten för att förbättra vattenavrinningen. Teglet och gruset som låg i fyllningen gjorde dem mycket stabila. De var dessutom svagt välvda i toppen, även det för att vattnet skulle rinna bort. Den kraftiga underbyggnaden visade sig ha förstört grusgången och parterren från den ursprungliga parken. Delar av 1800-talsdelen intill herrgårdsbyggnaden har förstörts i den södra delen genom sentida ledningar och dränering. Ytterligare en väg syns med samma skraffering, strax norr om de tidigare nämnda gångarna, bokstaven B. Den kan ha utgjort en bruksväg in till herrgården och de ekonomibyggnader som låg där. Detaljer om denna väg finns även beskrivna under kapitlet om resultaten.

En annan dominerande lämning som syntes i den undre georadarkartan är de bruna planteringsgropar i låg i den västra delen. Ett fåtal av dessa har undersökts men det stora flertalet har lämnats orörda eftersom det är svårt att bedöma om planteringsgropen har använts till en växt inom den äldsta parken eller ett äppelträd

Figur 6. Här syns delar av den yngre runda rabatten i form av en mörkfärgning med rundad form. Den och den större runda rabatten låg öster om herrgården. Den yngre rabatten syns på den nedre kartan i figur 4.

Figur 7. Den äldre runda rabatten, öster om herrgårdsbyggnaden, innehöll mörkare matjord och en ytterkant med kullerstensläggning.

Figur 8. De två grusgångarna som utgjort parterren börjar synas i schaktet. Det påförda gruset ligger med en tydlig begränsning mot den bruna sandiga matjorden. Bilden visar nordvästra hörnet i den norra parterren. Foto från väster.

under 1900-talet. Dessutom prioriterades den norra platån intill herrgården inom den nu aktuella undersökningen.

Den äldre sträckningen av Huskvarnavägen, som kommunen ville att museet skulle lokalisera inför omgestaltningen av parken, syns med brun färg intill den nuvarande vägen i den södra delen av kartan. Den övre kartan visar lämningarna efter Posses park som anlades i slutet på 1700-talet med delar av en mur som omgärdat herrgården framkommit tidigare i ljusgrönt.

De lila parterrenerna intill herrgården och den blåa dammen i norr, är de som säkrast har tolkats som tillhörande 1700-tals parken. Dessa kommer att presenteras i kapitlet om resultaten.

Resultat

Våren 2017 påbörjades den arkeologiska förundersökningen av Rosenlunds herrgårdspark. Underlaget bestod av resultaten från georadarkarteringarna samt från den mindre förundersökningen 2013, se ovan samt figur 4. I den nedre georadarkartan kan man urskilja den engelska parken med sina gångar från 1800-talet, markerat med A i kartan. Den har haft lite mera slingrande gångar och inte som de äldre stilidealen med strikta och raka former. På framsidan av herrgården, mot öster, hade georadarkarteringen visat att två ”rundlar”, troligen rabatter, fanns under gruset, bokstaven C. Dessa skulle schaktas fram för att avgöra om skillnader i uppbyggnad och funktion kunde ses och hur de möjligen kunde dateras inbördes.

Den runda rabatten öster om herrgårdsbyggnaden

Vid schaktningen framkom dessa två runda mörkfärgningar tydligt, bokstaven C på figur 4. Det handlar sannolikt om runda rabatter. Den yngsta utgjordes av en rund mörkfärgning/nedgrävning bestående av matjord i den annars sandiga undergrunden. Rabatten hade ingen markering i form av kantsten eller liknande utan bestod endast av matjord. Den var 2,5 meter i diameter, se figur 6.

Den äldre av de två rabatterna schaktades fram endast delvis i den norra delen. Den har i övrigt blivit förstörd av den yngre rabatten. Rabatten bestod av en lerig gulbrun jord/sand som mot den norra sidan avslutades med en kullerstensläggning, se figur 7. Kullerstenarna tolkades som begränsningen av själva rabatten. Den framschaktade stenläggningen var ca 5×1 meter stor. På stenarna hittades ett mynt från 1830, vilket kan höra till perioden då rabatten anlades. På kartan från georadarkarteringen, figur 4, syns att den äldre rabatten var så pass stor att den borde hamna så nära huvudbyggnaden och dessa trappa att man svårligen kunde passera där emellan med häst och vagn. Rabattens kullerstenskant och storleken på rabatten, visar att en annan form av trappa hört till herrgården vid uppförandet, sannolikt en trapp med steg åt både

Figur 9. Den förhöjda och breda 1800-talsgången som delvis har förstört parterren från Posses park, Gången markerad med vita linjer. Foto från väster.

Figur 10. Drönarfoto över undersökningsområdet med vy över staden och Vättern. Här syns parterren bestående av grus som framträder tydligt mot den ljusa sanden. Foto från öster.

norr och söder, istället för som nu rakt österut från byggnaden. Den nuvarande trappan sitter inte dikt an mot byggnaden så det är inte originaltrappan som finns där nu.

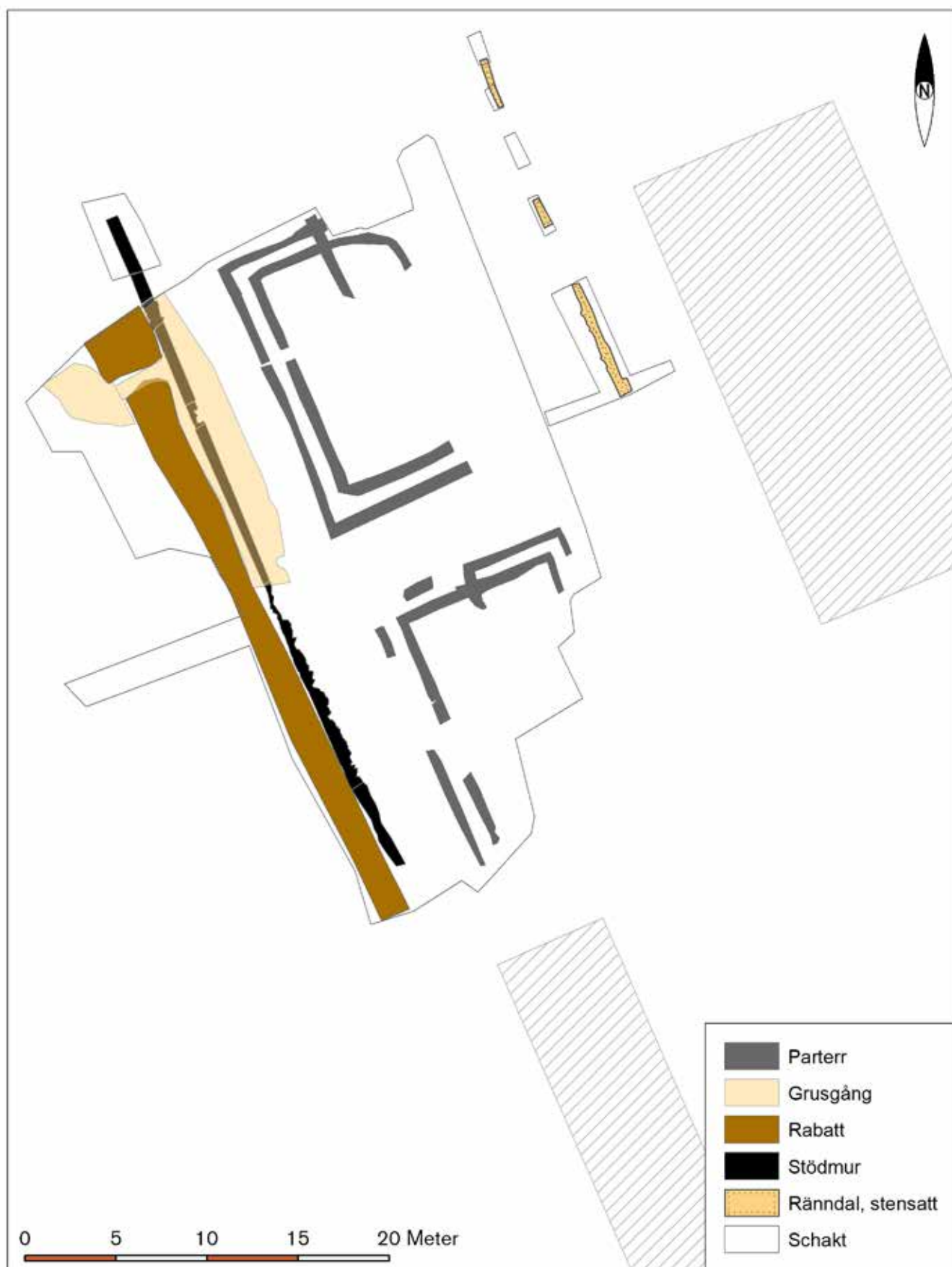
Ytan som omfattar de runda rabatterna täcktes över och kommer inte att ingå i den omfattande planerade rekonstruktionen av parkanläggningen.

Parterren på platån direkt väster om herrgården

Gräsvålen och den påförda matjorden på platån började schaktas bort först i den norra delen. Ganska snart framträdde två parallella breda remsor bestående av grus. Grusraderna, som skapat ett ramliknande mönster, var ca 0,45–0,55 meter breda och med ett djup från ett par till 10 centimeter. Djupet, alltså tjockleken på gruset, varierade mycket. Avståndet mellan de parallella grusraderna, eller som de kallas i fortsättningen, gångar, var ca 0,5 meter, se figur 8 och 12. Grusprover visar att man valt ett naturgrus, ganska mörkt till färgen. Grusstorleken har varierat mellan 0,5 och 4,5 cm, där de större stenarna fanns i de gångar där tjockleken var som djupast. Under brukningstiden har gruset legat mycket tjockare, dels för att hålla ogräset borta, dels för att göra skillnaden mellan gången och

Figur 11. Foto över parterrerna, grusgång och rabatt med förtydligande ramar i olika färger. Svart - grusgångarna i parterren, röd - bred grusgång, grön - bred rabatt och lila - terassmur.

Figur 12. Karta över de påträffade anläggningarna strax väster om herrgården. Herrgårdsbyggnaden och inspektorsbostaden är gräskrafferade. Skala 1:300.

Figur 13. I mitten av den norra parterren fanns ett område med tegel, grus och lera. En provgrop där avslöjade hur man utjämnat den forna åkerytan vid anläggandet av Posses park. Profilen visar underst ett matjordslager, dvs den gamla åkerjorden, där ovan ljusare sand, dvs ett utjämningslager i samband med anläggandet av Posses park och högst upp tegel, grus o stenkross i ett yngre skede, se figur 14, bokstaven A.

Figur 14. Foto över den norra parterren med gruset tydligt framträdande mot den ljusa sanden. Det rundade hörnet i NÖ förstärkt med en svart linje för tydlighetens skull, jämför ritning figur 15. I mitten, A, syns provschaktet, se profil i figur 13.

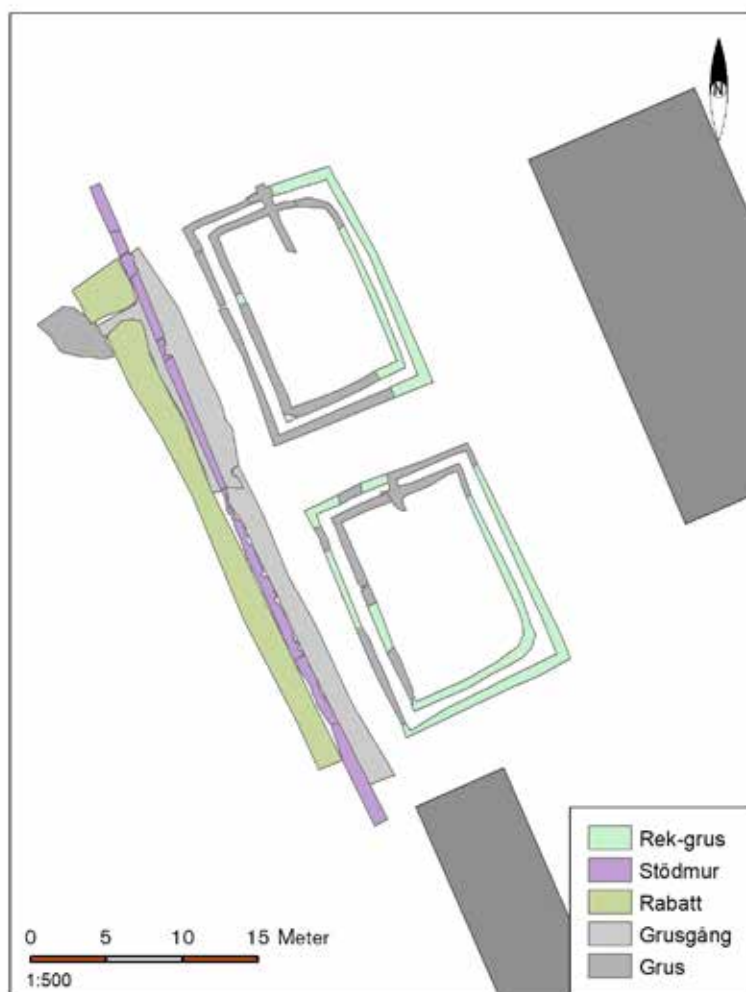
det omgivande materialet tydligare. Gruset har sedan återanvänts, troligen när parken omgestaltades under 1800-talets mitt, då nya stilideal för parker kom att gälla.

Vidare schaktningar visade att det låg två dubbla rektanglar med grus på platån, se figur 11. Dessa parterrer, som de kallas,

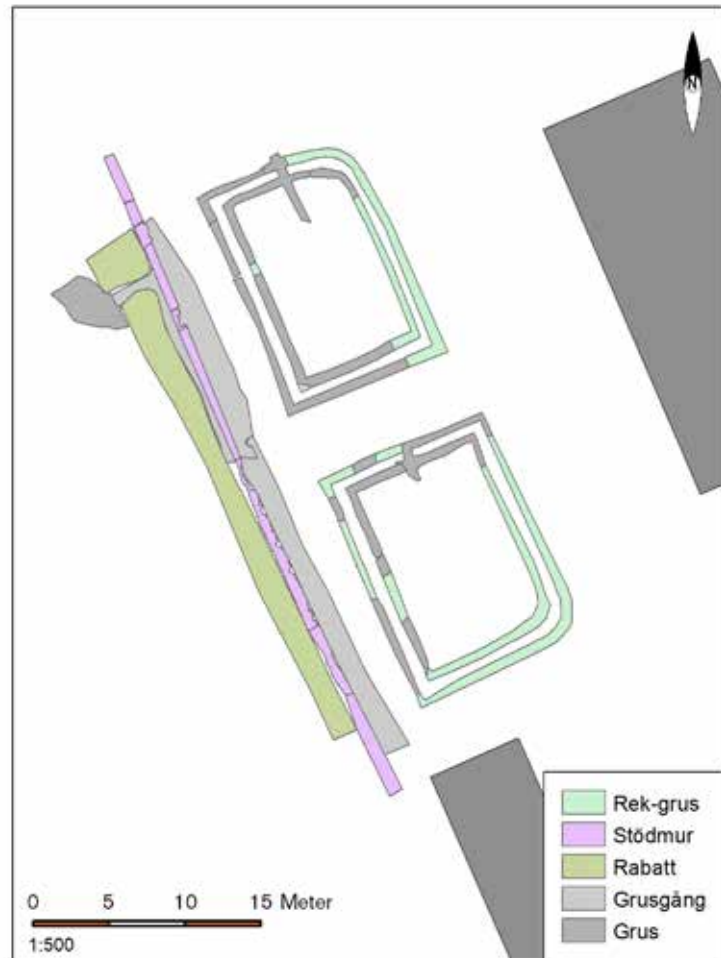
låg närmast herrgården och var den praktfullaste delen av parken. Parterrerna består av två dubbla grusramar/gångar 17×13 meter stora. De har varit likadana även om sentida störningar tagit bort den sydligaste delen av ramen. Den tuktade naturen och perfekt symmetri var det man eftersträvade. Ordet parterr, som kommer från franskan, betyder ovan jord så det handlar alltså om mönster på marken som på olika sätt har skapats för att herrgårdsfolket skulle kunna beundra arrangemanget. Dessa grusramar var inte skapade för att vandra omkring på, även om de ser ut som smala gångar, utan de skulle beundras, helst uppe från herrgården. I det gula förmaket i herrgården, som vätter mot väster, satt fönstren på rad. Detta var den perfekta platsen att beundra parken ifrån.

Tolkningen av vad som skapat mönstret mot gruset avgjordes av den mycket magra jordmånen som hela terrassen bestod av. Här har troligen inga prunkande blomsterarrangemang eller häckar vuxit utan endast ett kraftigt gräs som skapat kontrast. Visst kan bördigare jord har fraktats bort från ytan, men det är inte troligt. Det var inte ovanligt att man använde grus och gräs i parterrerna under denna tid.

Figur 15. Rekonstruktion av parterrerna med ljusgrön färg. De påträffade parterrlämningarna syns i ljusgrå färg. Herrgårdsbyggnaderna är markerade med mörkgrått.

Figur 16. Ytterligare en rekonstruktion som kan vara möjlig. De båda grusramarna i ytterhörnerna, i norr och söder, mot herrgården har fått rundade hörn. De bevarade delarna av parterren kan tyvärr inte ge något svar vilken som stämmer.

Inom parterrerna med de två grusramarna, har vi inte hittat något bevarat från mittenpartierna. Det troliga är att ett fundament eller mindre kulle har burit upp en stor kruka med någon exotisk växt eller liknande i mitten på de två ramarna. Ytterligare en möjlighet är ett mönster med grus som bildat en ring, cirkel eller en mindre rektangel. Mittsektionen i parterrerna har helt förstörts när 1800-talsgångarna, med sin kraftiga uppbyggnad, har anlagts. Detta syns på anläggningskartan över Rosenlunds herrgårdspark, se figur 20. På kartan syns de yngre grusgångarna som ljusgråa fält med den kraftigaste gången i den norra parterren markerat med bokstaven A. Dessa grusgångar har varit kraftiga, ca 0,15–0,2 meter tjocka. I botten låg lera där man gjort långa fördjupningar som hjälpt till dränera gångarna från vatten. Även tegel har använts. Ovan detta fanns humös sand och lera vilket skapat den svagt välvda gången som i toppen bestod av grus. På dessa kraftiga grusgångar kan man även ha kört häst och vagn.

Gångsystemet syns tydligt med kraftiga rödskrafferade linjer på georadarkartan direkt väster om herrgården, se figur 4. Det var inte bara den yngre gången som har förstört eventuella lämningar efter en mittkonstruktion, utan här fanns även en grop bestående

av tegel, lera och grus, se figur 14, bokstaven A. Gropen var ca 0,75 meter i diameter och ett par decimeter djup. I ytan låg krossat tegel, grus och matjord. Direkt under detta lager/gropen syns i figur 13 det gula sandlagret, som utgjort en utjämningsyta. Den gulaktiga sanden lades på inför anläggandet av parken över den mat-/åkerjord som fanns på platsen innan.

Parterren hade inte enbart raka hörn. I det nordöstra hörnet hade den inre grusramen anlagts i en rundad form. Tyvärr så kunde inte hela ytan i detta hörn schaktas ner då en syrébuske som stod här skulle sparas, se figur 11 och 14. Den yttre ramens form kunde inte ses alls, varken i norr eller söder, så om hörnet i båda fall varit rundat eller inte får vi inte veta. Det fanns inte kvar något av det sydöstra hörnet som kunnat bekräfta utseendet, då denna del försvunnit vid sentida schaktningar för el och fjärrvärme. Det enda bevarade hörnet, det inre hörnet på den södra parterren, var rakt. De två parterrerna har historiskt sett alltid varit spegelvända, så utifrån den vetenskapen har vi skapat två olika rekonstruktionsvarianter hur de kan ha sett ut när de varit fullständiga, se figur 15 och 16.

Ytterligare en detalj som framkom i mitten på den norra delen av parterren, men som inte kunde ses i den södra delen, var en påbörjad grusgång. Den fortsätter in mot mitten men har blivit förstörd av 1800-talsgången, se figur 15 och 16. Början på en liknande, mycket kortare, grusgång syns i den norra sidan av den södra parterren, men inte alls i den södra delen. De båda parterrerna var som sagt alltid lika varandra så här är det något som inte stämmer. Dessa grusgångar har inte använts i rekonstruktionen då de är för frag-

Figur 17 Den framschaktade stödmuren som löpte längs med herrgården och parterren i nord - sydlig riktning. Den raka kanten på muren, mot grävmaskinen, visar att detta var murens skådesida. Skådesidan var den sida av muren som skulle synas. Foto från sydväst.

Figur 18. Detalj av den nord-sydligt liggande muren som varit en stödmur för terrassen. Här syns den raka skådesidan. Foto från söder.

mentariska och utseendet osäkert. Den troliga förklaringen är att ytan varit utsatt för en mängd ingrepp både under parkens användande och senare när olika ledningar och rör lagts ner.

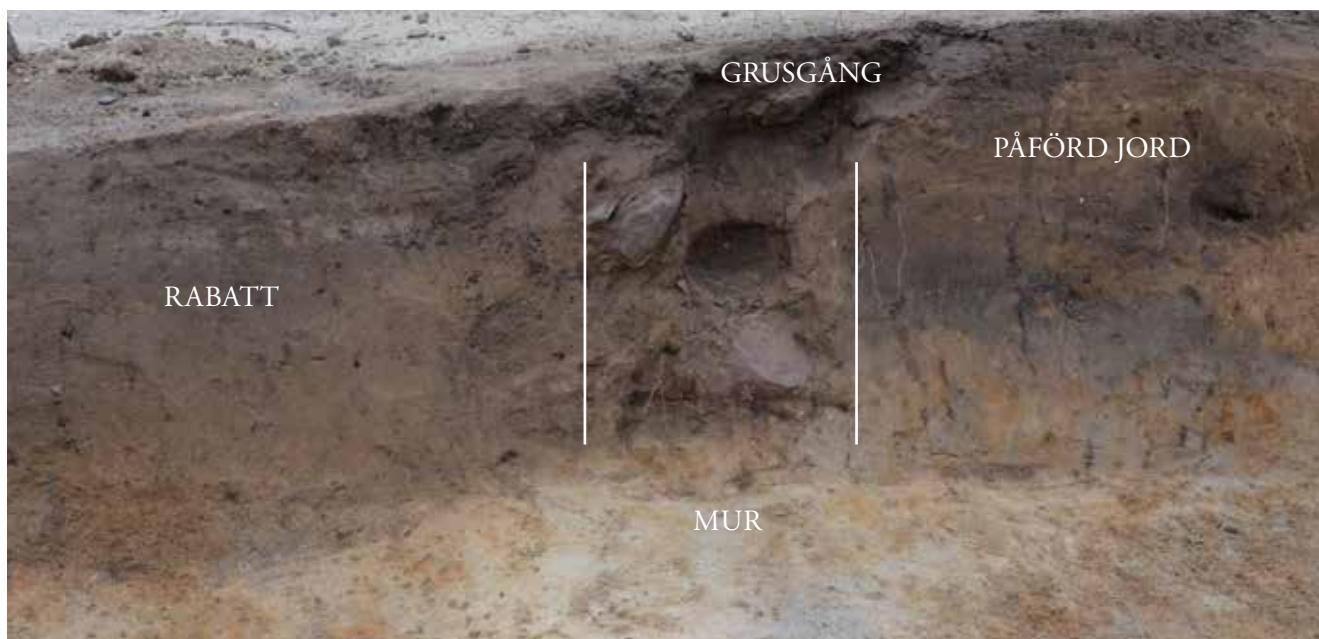
Stödmur till den ursprungliga terrassen

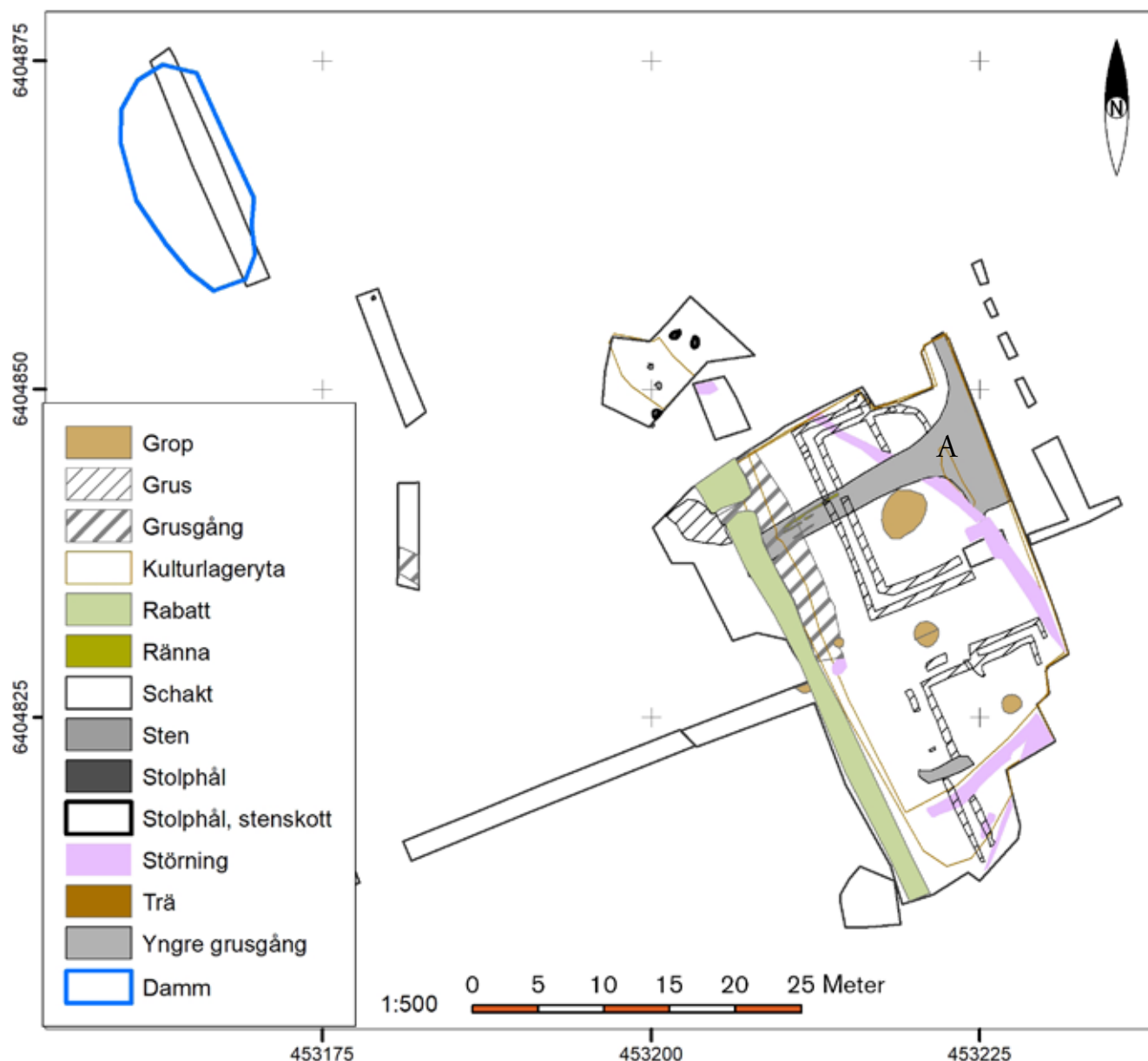
Längs med den västra långsidan av parterren framkom en stödmur. Den var förmodligen det första som anlades när parken skulle skapas. Innan herrgården byggdes och parken anlades så låg här åkermark. Muren har undgått markradarkarteringen, troligen på grund av den gjordes i flera olika omgångar och den råkade hamna i en skarv mellan de olika karteringstillfällena.

Stödmuren var 0,6 meter bred och nästan 40 meter lång, se figur 17 och 18. Den var kallmurad med natursten, man har alltså inte använt något murbruk utan lagt stenarna så att de fått passning. Den var fyra varv hög, det vill säga det antal stenar på höjden som låg på varandra, med en total höjd på ca 0,8 meter. Det syntes tydligt att det funnits en "skådesida" på muren, den som skulle synas ovan mark, se figur 18. Den bestod av större stenar som lagts mycket jämt och muren har varit synlig från början. Den östra sidan bestod av mindre sten och den har blivit täckt med den jord som lades upp för att skapa den terrasskant som varit förutsättning för den jämna platån där parterren lagts. I figur 19 syns en genomskärning av muren och den påförda jorden som skapat terrassen. Fotografiet är förtydligat med text och streck vilket visar var muren låg och hur terrassen var uppbyggd.

Vid ett senare skede, troligen inte så långt efter byggandet av stödmuren, så döljs muren helt av en bred rabatt. Den har varit 2 meter bred och 0,6 meter djup. Den har haft en U-formad profil vilket har gett möjligheten att plantera höga växter på mitten och

Figur 19. Profil genom stödmuren. Här syns påförd jord för terrassen och den breda rabatten som låg i direkt anslutning till muren på den västra sidan. I muren har några stenar fallit ur och lämnat hål. Ovan muren syns delar av grusgången. Foto från söder.

sedan mindre ut mot sidorna. Rabatten har alltså varit vacker från både herrgårdssidan och från parken väster om parterren. Troligen har den bestått av sommarblommor. Den makroskopiska analysen som gjordes på jordprover ur rabatten visade sig innehålla frö av myskmalva, som är en odlad art av malva. Den skulle alltså kunna vara rester efter en prydnadsplantering. I kapitlet om analyser kommer resultaten från de olika jordproverna att diskuteras ytterligare.

Över stödmuren påträffades rester efter en bred grusgång, se figur 19. Den var 3 meter bred och har löpt hela vägen längs muren men var så fragmentarisk på sina ställen att den var svår att se. I den norra delen, som var bäst bevarad syns att den viker av ner mot den övriga trädgården, se figur 15 och 16. Den delen av gången var 1 meter bred. En mindre bit av fortsättningen väster om rabat-

ten gick att få fram, men sedan har sentida planteringar helt tagit bort dessa rester. Gången bestod av grått grus och den har varit avsedd att promenare på. Här har man strosat runt för att kunna beundra parken från olika håll och det har också funnits en gång ner i den södra delen även om den nu var helt försvunnen. Gången har även haft en förbindelse med själva herrgården på båda sidorna, men antingen så har gruset återanvänts när parken fick en annan utformning eller så har den grävts bort.

Ett eventuellt orangeri

Herrgårdsparker på 1700-talet hade ofta orangerier där man förvarade de exotiska växterna över vintern. Ett orangeri höjde ytterligare statusen på både herrgården och parken. En sådan byggnad har vi sökt efter på flera platser runt herrgården (och i georadarkartan) utan att ha fått svar på om det funnits ett orangeri på Rosenlunds herrgård. Förundersökningens uppdrag var att kontrollera ytterligare en plats strax nordväst om herrgårdsbyggnaden.

Här fanns en mängd stora träd och buskage som hindrat geomsökningen med georadarn. Sökschakt drog bland de stora träden, se figur 20, med två schakt direkt norr om den påträffade grusgången och rabatten. Området har tidigare varit bebyggt med en motsvarighet till den stående flygeln i söder som kallas inspektorsbostaden. När den norra flygeln revs byggdes ett stall här på 1900-talet. Flygeln syns på kartan i figur 32. Byggår på denna är

Figur 21. Översiktsbild över schaktet genom dammen med herrgården skymtandes genom buskaget i bakgrunden. Foto från norr.

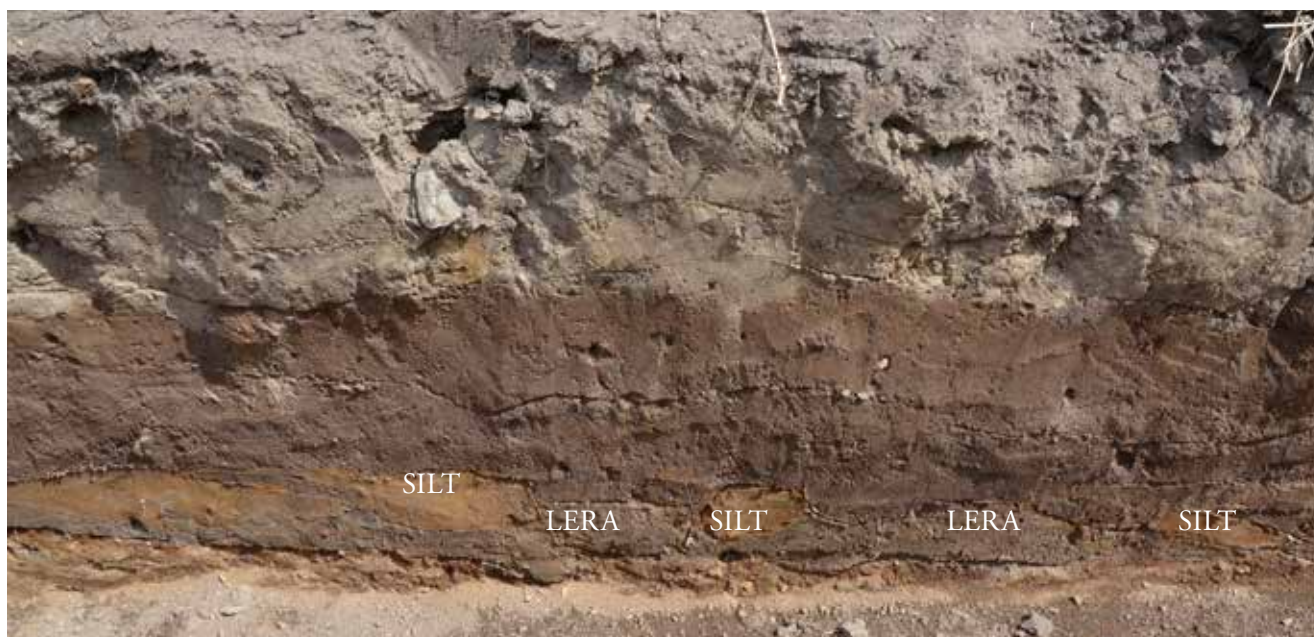

okänt. På platsen framkom fyra stolphål, där stolparna stagats upp med stenar, se figur 20. Dessa bedömdes efter utseende och fynd som senare än parkanläggningen och troligen har de stått i stallet. Här framkom en bit trasigt golvkakel (fnr 36) som skulle kunna vara tecken på att ett orangeri med golvet belagt med golvkakel har legat på platsen, se bilaga 1. Ett orangeri med ett golv bestående av golvkakel har underlättat renhållningen. Några ytterligare rester efter det eventuella orangeriet påträffades inte, men det kan naturligtvis ha blivit förstört vid senare byggnation. Ytterligare ett tänkbart scenario är att herrgården inte hade något orangeri eftersom parken troligen innehöll endast blomsterrabatter, gräs och grus. Behovet av exotiska växter kanske inte fanns?

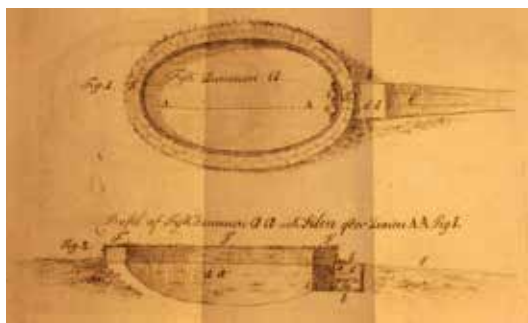
Figur 22. Översikt över delar av den västra profilen i dammen. I botten syns den gulbruna lera. Foto från öster.

Figur 23. Profil av en del av den östra schaktväggen i dammen. Här syns att lerbotten på några ställen blivit söndergrävd, möjligen då man grävt ner vattenväxter. Foto från väster.

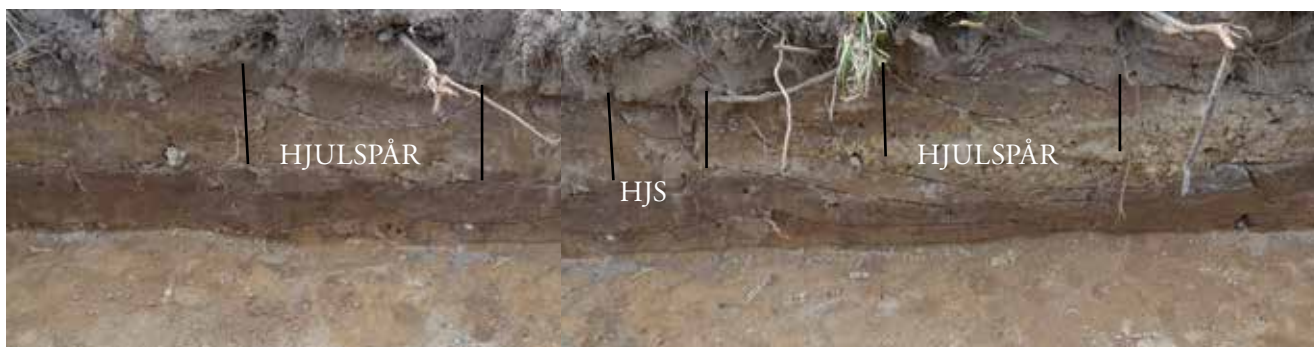

Figur 24. Detalj av georadarkartan med de dubbla gångarna närmast dammen markerade med ett svart oval.

Figur 25. Ritning till fiskdamm, publicerad i Kungliga Patriotiska Sällskapets hushållningsjournal år 1786. Sannolikt förebilden till dammen på Åsens herrgård väster om Jönköping. Dammen i Rosenlund har dock haft en enklare uppbyggnad.

Figur 26. Genomsnitt av de tre hjulspåren som löpte intill dammen. Här har de markerats med text och svarta linjer som visar begränsningen på hjulspåren. Foto från öster.

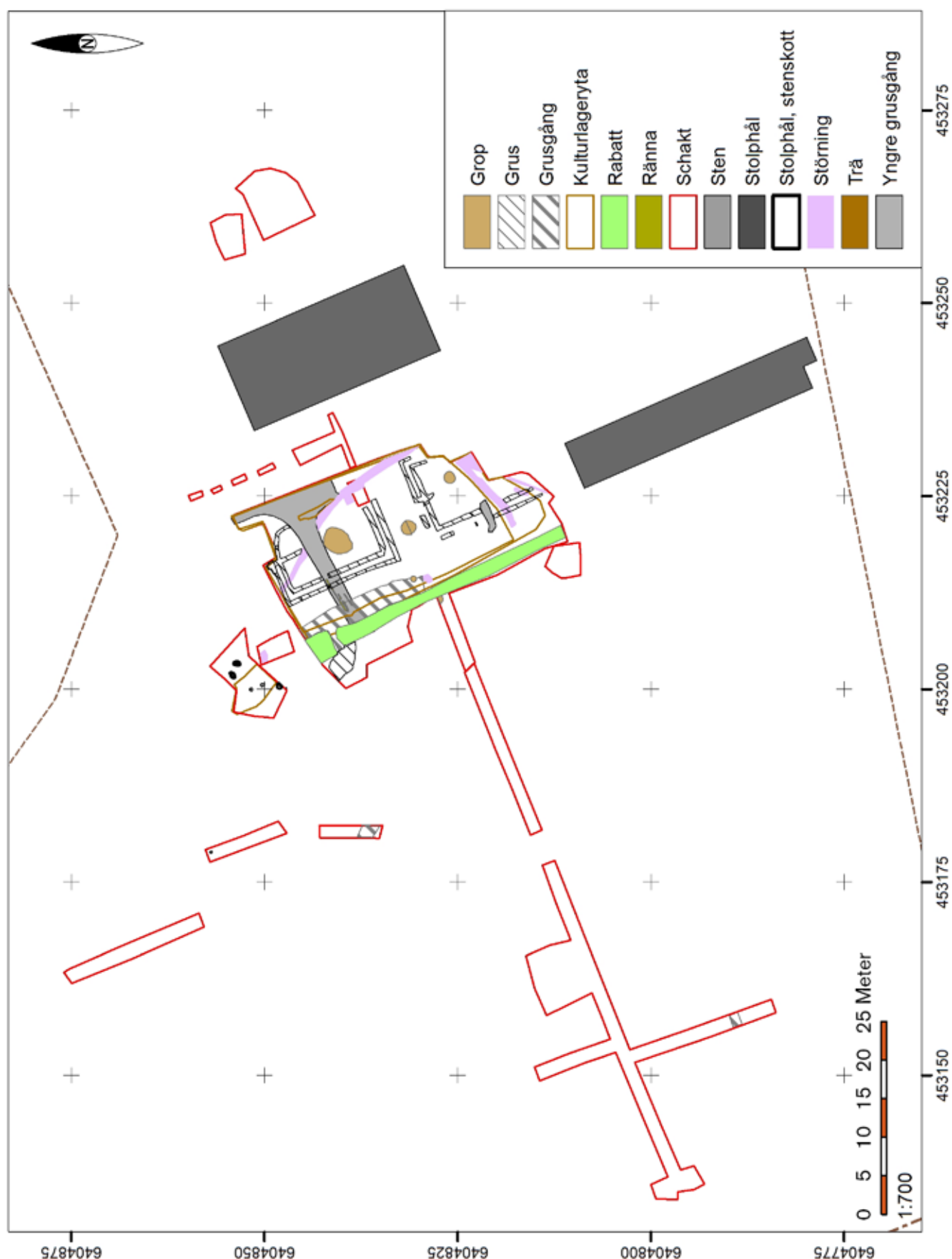

Dammen i den nordvästra delen av parken

Dammen syntes redan tydligt som en oval färgning på georadarkartan, se figur 4 och figur 20. Man undersökte en liten yta i dammen 2013 då det konstaterades att detta var resterna efter en damm (Pettersson 2013). Nu drogs ett långschakt genom hela dammen för att kunna se hur den konstruerats och för att ta jordprover. Schaktet var 19 meter långt och 2 meter brett och placerades mitt i dammen, se figur 20. Själva dammen visade sig vara 7×3 meter stor. På georadarkartan hade ett större område som fyllts över dammen gett utslag och därför ser dammen mycket större ut än i verkligheten.

Innan förundersökningen fanns förhoppningar om att dammen kunde vara konstruerad enligt ritningen av en fiskdamm likande den på ritningen i figur 25. Vi letade efter konstruktionsdetaljer i dammen och hittade en ganska enkel konstruktion skapad av lera. Inga stenlagda eller på annat sätt markerade kanter framkom i den norra eller södra änden av dammen. Under grässvålen låg ett igenfyllningslager som var 0,4 meter tjockt. Det tjocka lagret gör att dammen ser mycket djupare ut i profilen än vad den förmodligen varit under Posses tid, se figur 21 och 22. Direkt ovan den orörda sanden, som även bestod av grus, låg en lins av lera, endast ca 0,1–0,2 meter tjock. Om man tittar och mäter djupet på leran i profilritningen som gjordes så syns det att dammen endast varit 0,1–0,2 meter djup. Det handlar alltså inte om en djup damm där en mängd fiskar simmat runt. Dammen har inte haft något tillflöde av färskt vatten utan fått förlita sig till regnvatten eller hitburet vatten. Det fanns inget vattenpåverkat avsatt material ovan lerbotten som borde funnits om det varit en damm som fungerat bra under en längre tid. Snarare har man velat skapa en vattenspegel mellan herrgården och Vättern. I den östra schaktkanten/profilen syns att bottenlera blivit genomgrävd och försvagad på några ställen, se figur 23. Där har man troligen grävt ner någon vattenväxt, se de små ytorna med silt, för att få en mera levande damm, och i och med detta grävt igenom leran. Dammen har alltså inte bara varit grund utan den har troligen även läckt vatten.

I sökschaktet som togs upp 2013 så hittades i jordprovet ett fiskfjäll av familjen karpfisk, så under någon period har det funnits minst en fisk i dammen (Pettersson 2013). Fisken Ruda, av

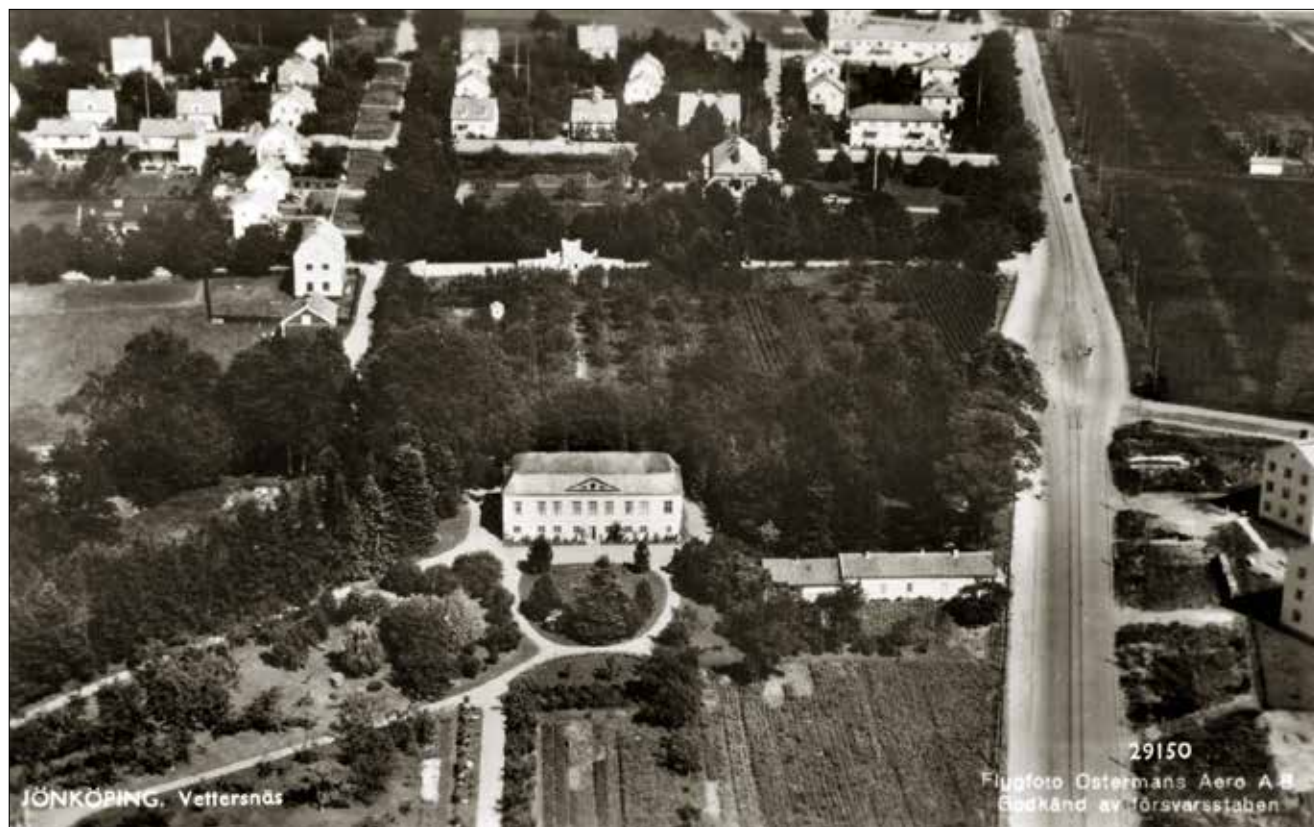
Figur 27. Karta med alla schakt och påträffade lämningar synliga. Schakten är rödmarkerade och mitt i bilden syns det långa schaktet i herrgårdens mittlinje som i det närmaste fortsatte ner till bokhäcken i väster. Skala 1:700.

Karpfamiljen, var den fisk som användes i Norden för fiskdammar. Den är anspråkslös och har en god överlevnadsförmåga. De kan överleva i bottenfrusna dammar i över 140 dygn, då de själva vid behov producerar alkohol vilket förhindrar att vävnaden i kroppen fryser sönder. Så även om dammen i Rosenlund varit grund kan alltså rudor ha överlevt vintern i den (Bonow & Svanberg 2014).

De dubbla gångarna närmast dammen

På georadarkartan, figur 24, syns den delvis dubbla röda markeringen för bredare gångar eller en väg strax intill dammen, se även figur 4, bokstaven B. Här drogs ett sökschakt tvärs över för att få mer information om konstruktion och om möjligt försöka avgöra datering på vägen. I profilen/schaktkanten syntes tre fördjupningar efter hjulspår, se figur 26. De var ca 0,1 meter djupa och låg på ett avstånd på 0,9 meter ifrån varandra. De två yttersta spåren var djupast, men det var de två som låg mot söder som var äldst. När det södra hjulspåret har blivit för djupt så skapades ett nytt spår mot norr och så fortsatte man att använda samma väg ett tag till. Inga fynd eller andra iakttagelser kunde hjälpa till med dateringen, men vägen har troligen brukats under herrgårdstiden när ekonomibyggnaderna låg norr om herrgårdsbyggnaden.

Figur 28. Rosenlunds herrgård med tillhörande park. Här syns att stora delar av området väster om huvudbyggnaden, i bildens nederkant, utnyttjades till trädgårdsodling. Flygfoto från mitten av 1940-talet. Jönköpings läns museums arkiv.

Den nedre delen av parken i väster

Nedanför terrassplatån, strax väster om herrgården, fanns ett ganska vildvuxet område med högt gräs, sly och större träd. På georadkartan syns en mängd planteringsgropar här och sentida större stigar. Vid stickprov av några planteringsgropar visade de sig vara ganska diffusa mörkfärgningar där svårigheten av avgöra om det var gropar från herrgårdeparkens tid eller från sentida odlingar, vilket gjorde att dessa prioriterades bort.

I mittlinjen från herrgårdsbyggnaden drogs ett långschakt från parterren och ner genom parken till bokhäcken i väster, se figur 27. Meningen var att detta skulle visa om det funnits en trappa mellan parterren och dess terrass och den nedre, västra delen av herrgårdsparken. Även eventuella odlingskvarter och gångar hoppades vi kunna fånga upp med detta schakt. En trappa kan mycket väl ha funnits, men ett kraftigt fundament till en flaggstång som ställts på platsen har tagit bort alla eventuella lämningar av detta.

Inga odlingskvarter eller äldre gångar kunde ses i schaktet, men däremot ett mycket kraftigt matjordslager på närmare 0,5 meter som täckte större delen av den nedre parken. Under matjorden, i sanden, syntes ränder efter plogen som bearbetat marken samband med sentida odlingar. Under de både världskrigen, då staden behövde producera mat till sina innevånare, odlades parken upp med både potatis och en mängd fruktträd. Den påförda matjorden kommer troligen från dessa perioder och sedan har plogen tagit bort alla de möjliga lämningar som fanns efter Posses park, se figur 28.

Längst ner i parken fanns ett fundament i lera, som undersöktes 2013, där en staty eller en större kruka kan ha stått och markerat mittlinjen och slutet på parken. Fundamentet var ca 1 meter i diameter.

Rännadal intill herrgården

Det sista schakten som drogs inom projektet var några mindre schakt för att kontrollera hur man använt den smala remsan mellan herrgårdsbyggnaden och parterren. Ytan var ca 10 meter bred och nästan 30 meter lång längs med huset. Här framkom två rader med lagda större stenar, som låg längs med byggnaden på ca 5 meters avstånd. Stenarna var 0,2-0,4 meter stora och naturligt rundade, se figur 29. Stenläggningen har tolkats som en rännadal som troligen har behövts vid byggandet av herrgården då man fått problem med stående vatten. Troligen har inte ränn dalen varit synlig efter att parken anlagts eftersom man ville ha ett enhetligt ytmaterial. Man har använt grus och gräs genomgående. Även på ytan mellan huset och parterren har det troligen varit grus, alltså en yta man har kunnat röra sig på.

Figur 29. Ränn dalen fotograferad från söder. Här syns den dubbla raden med sten och den tydliga fördjupningen i mitten där vattnet har letts bort. Foto från söder.

Fynd

Totalt registrerades 38 fyndposter. Några av fyndposterna, såsom keramikskärvor av yngre rödgodstyp, består av flera fynd. Totalt sju fyndposter består av yngre rödgodskeramik.

Skärvorna hade olika färg på glasyren, såsom gulgrön flammig, olivgrön, svart, och genomskinlig och opak glasyr. En mynningsbit var dekorerad med engob och ett målat vågmönster. Flera olika föremålstyper av yngre rödgods framkom, bland annat fat och skålar samt kärl av obestämd typ.

Sex fyndposter avser skärvor från blomkrukor, där minst 9 stycken enskilda krukor har identifierats. Det är en relativt ovanlig fyndgrupp vid tidigare undersökningar inom Jönköpings stad, men det kan också bero på hur dessa så kallade massmaterial av oglaserad rödgodskeramik har registrerats.

I Rosenlundsmaterialet finns krukor av olika storlek, där flertalet har ett hål i botten. Vare sig det har funnits ett orangeri eller inte inom parken, så har man behövt ett stort antal blomkrukor när växter skulle dras upp och omplanteras inför skörd. Det kan ha handlat om både grönsaker, blommor och möjligen exotiska plantor. I ett orangeri var behovet även stort av större krukor men några sådan har inte hittats.

Stengods och porslin omfattade nio fyndposter, bland annat stengods av 1800-talstyp såsom geneverflaskor eller krus. Porslins-skärvorna var också av 1800-talstyp med färg av "flytande" blått. Dessutom hittades en tallrik och kopp med ett monogram i svart. Endast den första bokstaven A har kunnat utläsas.

Glasskärvorna härrör antingen från skålar eller vaser, men också fönsterglas förekommer.

Bland de påträffades järnföremålen fanns några som tolkats som trädgårdsredskap; en såg, och en planteringsspade/hacka. Även en påträffad järnkedja kan möjligen ha använts inom trädgårdsskötseln eller jordbruket på herrgården.

Ovan på stenpackningen i den äldre runda rabatten på herrgårdens östra sida hittades ett kopparmynt från 1830. Några ostronskal har även tillvaratagits, vilka kan ha utgjort någon form av dekoration, men ännu troligare så har de lagts i jorden för att tillföra kalk som gödningsmedel.

Varken fyndmängden eller fynden var speciellt imponerande men visar tydligt att det handlar om trädgårdsarbete och att man inte har tappat eller slängt så mycket saker i parkanläggningen.

Makroskopisk analys av jordprover

Frågeställningarna för den makroskopiska analysen av jordprover var bevarandegraden av äldre organiska material i jorden och om det fanns spår från parktiden bevarat, till exempel i form av odlingsväxter, se bilaga 2.

Arton påsar med jord från olika anläggningar och lager skickades

in på analys. Då bevarandegraden i odlingsjorden var låg så gjordes analyserna översiktligt. Odlingsjorden innehöll både förkolnat material och rottrådar, dagmaskkokonger och oförkolnade fröer. Materialet var omrört i sen tid vilket har medfört att yngre material har förts ner i äldre lämningar. Detta har skett i samband med kontinuerligt brukande av jorden vilket skyndar på nedbrytningen av organiskt material och fröer.

I sju prover fanns rester efter odlingsväxter eller speciellt material och dessa har analyserats med större noggrannhet.

Prover från dammen

I den västra delen av dammen påträffades frö av druvfläder, den giftiga varianten med röda bär. I Sverige har den odlats som prydnadsbuske bl.a för just bären, sedan 1600-talet. Dessa förekomst i parkanläggningen indikerar sannolikt att de tillhört de odlade växterna här och inte stått alltför långtifrån dammen. Tidigare har fröer av sommarfläder påträffats i parken, den örtartade varianten av fläder som odlats som medicinalväxt. I den östra delen av dammen innehöll provet förkolnat spannmål i form av skalkorn och ärt, uppenbarligen köksavfall i form av spisaska. Askan har använts för att berika odlingsjorden kring dammen. Även i dammen var bevarandegraden låg, även det material som låg i leran som använts för att täta anläggningens botten. Detta beror mycket på att dammen var grund och nedbrytningen kraftig.

Prover från den äldre större rabattrundeln

Den äldre större rabattrundeln framför herrgården i öster innehöll stora mängder svinmålla samt ett par fröer av virginiatobak. Massförekomst av näringsgynnade arter som svinmålla är mycket vanlig i tobaksodlingar och en indikation på att dessa ofta varit rikt gödslad. Troligen rör det sig om en uppvisningsodling. Under 1800-talet var det inte ovanligt att parterrer och äldre estetiska anläggningar uppodlades med nyttoväxter enligt tidens ideal.

Prover från rabatten intill stödmuren

I proverna från den långsgående rabatten intill stödmuren, väster om parterren, påträffades frö från myskmalva, som är en odlad art av malva. Den har i äldre tid brukats som medicinalväxt men förekommer också i olika prydnadsvarianter. Här är det rimligt att tolka den som rester efter en prydnadsplantering. Ytterligare resultat från proverna kan ses i bilaga 2.

Resultatet från den makroskopiska analysen blev tyvärr ganska mager. Några mer omfattande ledtrådar till vad som kan ha odlats i parken under Posses tid uteblev. Orsaken är att området fortsatt att brukas in i nutid. Men några förslag till en rekonstruktion av vad som odlats har den trots allt gett.

Figur 30. Den vita krolliljan som bland annat växte på platsen där vi letade efter orangeriet. Public domain.

Figur 31. Fotografi på aftonstjärna, en lökväxt som växte i parken. Public domain.

Botanisk inventering

En botaniska inventering i den befintliga parkmiljön utfördes. Målsättningen var att lokalisera och artbestämma eventuella kvarlevande växter från tidigare generationer av Rosenlunds park/trädgård i dess olika utformningar. Utförare var Caroline Edelstam, se bilaga 3. Inventeringen utföres under perioden 30 oktober 2016 till 1 juni 2017. Ett antal lökar som kan vara kulturreliktväxter hittades, där krolliljan fanns i ett stort antal, se figur 30. Just denna lök växer ofta förvildad i parker vid slott och herrgårdar. Här påträffades även aftonstjärna (se figur 31), påsklilja, rysk blåstjärna, snödroppe, vårlök och vårstjärna. Noterbart är att inventeringen inte täcker en hel växtsäsong. Sommaren och hösten hanns inte med inom projektet.

Trädgårdshistoria

I sin arkiv och kartanalys, bilaga 4, visar Ådel Västbö Franzén hur den småländska herrgården och säterierna hela tiden är beroende av odling och trädgård men att strukturen ändras. En avritning av en karta från Tranås säteri år 1682 uppvisar en närmast medeltida bild, med byggnader för boendet med kök, kammare, fatabur och bodar samlade i en länga inom en hägnad där även bryggghus och badstugor ingår inom ett stort tun. Byggnaderna för gårdens alla djur, foder, förråd och dass var samlade inom ett mindre tun. Alltsammans omges av någon sorts mur eller hägnad.

Under tidigt 1700-tal fortsätter bebyggelsen att ligga på ett tun infogad i en omgivande murkonstruktion. Generellt kan trädgårdstomten ligga en bit ifrån huvudbyggnaden och på kartorna står oftast inte vad man odlar. Troligen har det handlat om många fruktträd med gräs och örter runt omkring som användes till foder. I textdelarna nämns även kål- och kryddsängar som kan vara kantade med vinbärsbuskar. Om även de odlade kryddväxtbäddarna var symmetriskt utformade eller inte syns inte på kartorna. Humlegårdar som användes till ölbryggning fanns också på alla gårdar.

Exemplet Salshult visar att under mitten och slutet av 1700-talet börjar gårdarna att öppnas och man separerar mangårdsbyggnaden från ladugårdsplanen. Alltmer börjar gårdarna att sprida ut bebyggelsen till zoner med olika funktion: boende, stall och ladugård. Intrycket är att nyttoaspekten på gården är den viktigaste. Tillfartsvägarna görs raka och man skapar siktlinjer genom hela anläggningen och nu börjar även alléer planteras som markerar infarten till gården.

Den vackra och detaljerade kartan från Östanå, i Gränna socken, daterad år 1768 visar på det nya parkideal som från slutet på 1700-talet till in på 1800-talet, barockparken (bilaga 4, figur 7). Här finns den raka infarten med allén. Träden står i perfekta rader i fruktträdgården och ingår i kvartersindelningar i den östra delen. På gårdsplanen framför mangårdsbyggnaden ligger prydnadsrabat-

terna med de gröna växterna som kan ha varit formklippta. Söder om huset ligger köksträdgården och i den fortsatta längdaxeln mot öster finns terrasser med prydnadsträdgården. Allt visar en magnifik trädgårdsanläggning, där estetiken låg i symmetrin men där även nyttoträdgården var viktig och underordnad symmetrin. Östanå var en tidig representant i länet för en fullt genomförd symmetrisk odlad trädgård efter franskt snitt.

Under 1800-talet fortsätter herrgårdsanläggningarna att präglas av symmetri med perfekta raka gångar, både att vandra runt på och som delare av de olika kvarteren. Runt odlingskvarteren fanns troligen låga tuktade häckar.

Vid sekelskiftet mot 1900-talet kommer så istället den engelska parken där det symmetriska idealet helt ersatts med den organiskt gestaltade parken. Nu ska inte längre naturen tämjäs utan det naturliga landskapet med olika träd och kullar ska framhävas. Gångarna ska ringla sig fram med till synes spontant tillkomna träddungar och solitärträd. Naturen ska inte längre vara underkastad människan utan själva landskapet skulle nyttjas för dramatiska scener med böljande kullar och vatten.

Rosenlund byggdes enligt tidens ideal med byggnader för olika funktioner separerade. Huvudbyggnaden och parterrenerna skulle stå i centrum, men ladugårdsanläggningarna skulle skymtas i bakgrunden för att få en uppfattning om gårdens resurser och inte minst de nyanlagda åkrarna som Posse såg som den mest framgångsrika delen av jordbruket.

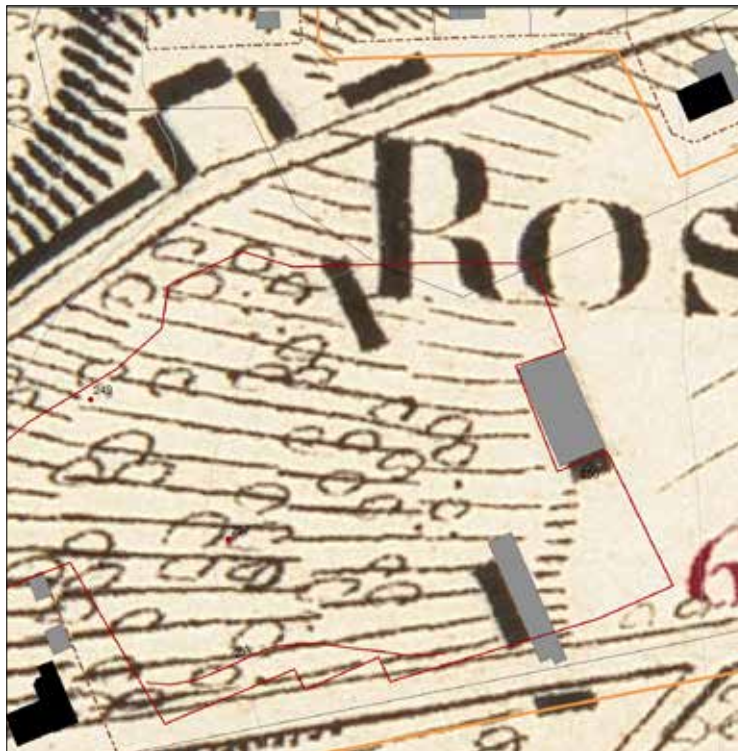
En herrgård i början av 1800-talet hade ofta en trädgårdsanläggning bestående av tre huvuddelar - en geometrisk barockinspirerad "fransk" trädgård, en informell landskapsliknande "engelsk park" och en stor nyttoodling. En välskött köksträdgård var nödvändig om man skulle kunna äta och bjuda ståndsmässigt. Ofta odlades mängder av olika slags frukt och grönsaker och man lade stora summor på att skaffa växter och ha kunniga trädgårdsmästare (Andréasson 2007). Nu har bara en av dessa huvuddelar, den geometriska barockinspirerade trädgården, kunnat beläggas i Rosenlund, men det finns all anledning att tro att även de andra två har funnits inom parken.

Arkeologiska undersökningar av parkanläggningar har förekommit i Europa sedan 1930-talet. I Sverige var en av de första trädgårdsarkeologiska, och numera mest kända, projekten, undersökningarna och restaureringen av Gunnebo slotts park och trädgårdar. Detta projekt som ingår i det stora restaureringsprojektet av hela slottsmiljön, har banat väg för andra liknande projekt.

Rosenlunds herrgård

Under 1600-talet benämndes de vidsträckta ängs- och betesmarkerna på åsryggen omedelbart öster om staden Jönköping som *Höga gärde* (Karlson & Sörensen 2005:7). Området låg under kronan

Figur 32. Detalj ur rekognoseringskarta från 1821 föreställande Roselunds herrgård, se även bilaga 5. Flyglarna och ekonomibyggnader, markerade med svart färg. Med grå färg har herrgården och inspektorsbostaden lagts in från en modern karta.

och var avsatt som underhållsjord för stadens slott. År 1741 överläts markerna till överdirektören Fredrik Ehrenpreus för att även i fortsättningen fungera som underhållsjord, men nu för Jönköpings Vapenfaktori (senare Husqvarna Faktori). Vid detta tillfälle fanns även ett torp i västra delen av markerna. Det hade upptagits på kronans jordar norr om landsvägen före år 1700 (Pettersson & Winroth 2014:10).

År 1786 avskildes torpet med 65 tunnland från faktoriets jordar. Det var hovrättsrådet, senare vice presidenten vid Göta Hovrätt, Gustaf Mauritz Posse (1737-1827) som införskaffade egendomen och upprättade vad som skulle bli Roselunds herrgård. Han var ingift i den Ehrenpreuska familjen och tillhörde en krets av jurister och högre ämbetsmän i Jönköping som lät skapa moderna jordbruksegendomar i regionen. Posse blev en av de första medlemmarna när Kungliga Lantbruksakademin grundades år 1812. Under hans tid som ägare utökades egendomen genom övertag och arrenden (Pettersson & Winroth 2014:11).

Herrgårdens huvudbyggnad uppfördes mellan åren 1786 och 1788 som ett timrat envåningshus med suterrängvåning av sten. Fasaden har reveterats för att efterlikna ett helt igenom stenbyggt hus. Taket är högt brutet, valmat och skiffertäckt: en ovanlighet i trakten som Roselund delar med Nydala klosters 1700-tals herrgård. Huvudingången finns på den östra långsidan. Ursprungliga ingångar fanns även på gavlarna, medan herrgårdsbyggnadens västra långsida troligen har saknat dörrar ut mot parkanläggningen (Karlson & Sörensen 2007:7).

Av övriga äldre byggnader från Rosenlunds tidiga historia återstår på ursprunglig plats bara den så kallade inspektorbostaden som enligt skriftliga källor skall vara uppförd 1845. Nästan på samma plats stod tidigare en av de två flyglar som flankerat herrgården mot väster, se kartan från 1821, figur 32. Den nordliga flygeln stod där stall legat under början av 1900-talet. På samma plats sökschaktade vi efter rester efter ett eventuellt orangeri, dock utan att säkert kunna belägga ett sådant.

Rekonstruktion av parkanläggningen

Under våren och sommaren 2018 utförde Jönköpings kommun, Gata- och parkavdelningen, en rekonstruktion av den övre delen av parken. Rekonstruktionen utfördes av parterrerna och ytan väster därom, där vi konstaterade en bred grusgång, en rabatt och en terrassmur, se figur 33. Underlag för detta arbete var Jönköpings läns museums resultat av den arkeologiska förundersökningen och en diskussion mellan kommunen och landskapsarkitekt Kolbjörn Waern. Utan ett facit till hands blir det självklart en mix av den kunskap vi fått fram och mer eller mindre kvalificerade gissningar samt erfarenheter av liknande ärenden som får styra. Kompromis-

Figur 33. Den rekonstruerade herrgårdsparken hösten 2018. Foto från sydväst. Mikael Nordström

ser och hänsyn måste tas till framkomlighet i parken och vad som kan fungera med en rationell skötsel anno 2010-tal. Materialvalen får göras utifrån vad som finns att tillgå i dag.

Parterren har bestått av gräs och grus som bildat mönster med rektangulära ramar. Hur exakt dessa ramar har varit utformade i de östra hörnen kunde inte fastställas. Länsmuseum har föreslagit två alternativa möjliga tolkningar, se figur 15 och 16. Vid rekonstruktionen valdes lösningen med raka hörn, vilket ger ett tuktat intryck, precis det man eftersträvade under parkens tillkomstperiod. Dock ersattes gruset med sand i rekonstruktionen vilket har varit svårt att hålla på plats och som inte heller var tidsenligt för Posses park. Det som vi säkert kunde säga var att gruset hade huvudrollen. Detta kommer kommunen ersätta med grus så snart man får möjlighet.

Häckar med buxbom eller bok som ingår i rekonstruktionen hittade vi inga spår efter vid förundersökningen. Det skulle krävas kraftigare matjord än den humösa sanden vi grävde fram, men man kan ha flyttat på matjord som man velat nyttja på annan plats, så det finns ingen absolut sanning. Till säsongen 2019 ska kommunen satsa mera på tidsenliga växter i den breda rabatt som skiljer parterren från den nedre delen av parken. Man kommer även att anlägga en trappa och en öppning att tas upp i den höga bokhäcken. Önskemålet är att förtydliga parkens mittaxel till herrgårdsbyggnaden samtidigt som man öppnar upp parterren mot den övriga parken. Detta kommer att stämma bättre med hur herrgårdsparken såg ut en gång i tiden. Kommunen planerar även att visa var dammen har legat även om det i skrivande stund inte är bestämt om detta ska ske med vatten eller en "blå" plantering.

Jönköpings läns museum kommer att vara med i den fortsatta planeringen så att resultatet från förundersökningen ska komma till så mycket nytta som möjligt.

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens dnr: 431-6413-2016
 Länsstyrelsens beslutsdatum: 2016-10-17
 Jönköpings läns museums dnr: 257/2016
 Beställare: Jönköpings kommun, Tekniska
 kontoret, Park/skog
 Rapportansvarig: Susanne Haltiner Nordström
 Rapportgranskning: Mikael Nordström
 Fältansvarig: Susanne Haltiner Nordström
 Fältpersonal: Aja Guldåker (Kulturen Lund)
 och Ann-Marie Nordman
 Fältarbetstid: 2017-04-24–2017-06-05
 Län: Jönköpings län
 Kommun: Jönköping stad och kommun
 Socken: Jönköping socken
 Församling Ljungarum
 Fastighetsbeteckning: Rosenlund 2:3
 Belägenhet: Ekonomiska kartan 64E 0fS
 Koordinater: N6404500 Y463050
 Koordinatsystem: Sweref 99 TM
 Höjdsystem: RH 2000
 Undersökningsyta: 8 000 m²
 Fornlämningsnummer: Jönköping 250
 Fornlämningstyp: Herrgårdspark
 Tidsperiod: 1700-1800-tal
 Fynd nr: 1-38, JM nummer 56570
 Tidigare undersökningar: Arkeologiska rapporter JLM
 2010:12, 2011:32, 2012:13,
 2013:29, 2014:51, 2016:24,

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Arkiv

Antikvarisk-topografiska arkivet, Stockholm (ATA)

Jönköpings läns museum (JLM)

Riksantikvarieämbetet, Stockholm (RAÄ)

Fornminnesregistret, FMIS, Fornsök: <http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>

Kartmaterial

Lantmäteriet. ArkivSök (<https://etjanster.lantmateriet.se/>):

Lantmäterimyndigheternas arkiv: E141-4:1. Karta över Höga gärde 1710 upprättad av lantmätare J.P. Duker .

Krigsarkivet.

Topografiska kartor: 0400/13B/047a

Jönköping läns museum:

Diverse kartor mm

Se även kartförteckning i bilaga 4.

Tryckta källor och litteratur

Andréasson, A. 2007. *Trädgårdshistoria för inventerare*. POM- Programmet för Odlad Mångfald. Q4R. Lund 2007.

Bonow, M. & Svanberg, I. 2014. Urbana fiskdammar i 1600- och 1700-talens Sverige. Strödda notiser om akvakultur i stadsmiljö. *RIG. Kulturhistorisk tidskrift grundad 1918. Nr 4 2014*. Stockholm.

Haltiner Nordström, S. 2012 *Mur till Rosenlunds parkanläggning. Arkeologisk förundersökning av RAÄ 250 inför en häckplantering inom Rosenlunds herrgårdsområde, Ljungarums socken, Jönköpings stad och kommun, Jönköpings län*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2012:13. Jönköping.

Karlson, B. E. & Sörensen, M. 2005. *Antikvarisk utredning Rosenlunds herrgård, Rosenlund. Ljungarums församling i Jönköpings kommun, Jönköpings län*. Jönköpings läns museum. Byggnadsvårdsrapport 2005:25.

Pettersson, C. 2013. *Åter till Rosenlunds park. Arkeologiska förundersökning av RAÄ Jönköping 250 i syfte att kontrollera riktigheten i de tolkningar som baserats på georadarkarteringen, Jönköpings stad och kommun, Jönköpings län*. Jönköpings läns museum arkeologisk rapport 2013:29. Jönköping.

- Pettersson, C. 2016. *Schaktningar intill Rosenlunds herrgård. Övervakning av markgrepp under våren 2016 inom Jönköping RAÄ 250, Rosenlunds äldre park, föranledd av renoveringsarbeten i huvudbyggnaden. Jönköpings stad och kommun, Jönköpings län. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2016:24. Jönköping.*
- Pettersson, C, Winroth, L. 2014. *Ekot av ett slott. Georadarundersökning inom Västra kajen, RAÄ nr 137, slottsområdet, Jönköpings stad och kommun, Jönköpings län. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2014:51. Jönköping.*
- Skanser, L. 2003. *Järnåldersgården i Ekparken. Arkeologisk för- och slutundersökning av en boplatz inför husbyggnation inom fastigheten Rosenlund 2:1. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2003:32. Jönköping.*
- Winroth, L, Andréasson, A, Pettersson, C. 2011. *Den dolda lustgården. Baron Posses park på Rosenlund. Kartering med georadar hösten 2010 och våren 2011 inom den västra parken vid Rosenlunds herrgård, Jönköpings stad och kommun, Jönköpings län. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2011:32. Jönköping.*

Figur 34. Den rekonstruerade herrgårdsparken hösten 2018. Foto från väster. Mikael Nordström

Bilaga 1. Fyndtabell över Rosenlunds herrgårdspark, Dnr 257/2016. JM nr 56570

FN	KLASS	SAKORD	SPECIAL	MATERI	TYP	FRA	ANT F	ANT	VIKT	ANR	OMRÅDE	FYNDOMSTÄNDIGHETER	BESKRIVNING
1	Keramik	Kärl		Lera	Bly	F	3	3	80,4		Parterrer	Vid schaktning och rensning av parterrer	1 mynning, 2 buk. Grön gul flammig glasyr, brun glasyr
2	Keramik	Blom kruka		Lera		F	2	2	28,9		Parterrer	Vid schaktning och rensning av parterrer	1 mynning, 1 buk
3	Keramik	Kruka		Lera	Cl	F	1	1	27,4		Parterrer	Vid schaktning och rensning av parterrer	Mynning med profilerat bladmönster
4	Porslin	Tallrik		Lera		F	3	2	28,7		Parterrer	Vid schaktning och rensning av parterrer	1 flytande blå, 2 Bell med grön dekor ?
5	Porslin	Tallrik		Lera		F	6	6	67,4		Parterrer	Vid schaktning och rensning av parterrer	2 blå, 1 svart, 1 blå guld, 1 relief vid mynning och 1 med skriven stämpel?
6	Glas	Föremål		Glas		F	2	2	85,4		Parterrer	Vid schaktning och rensning av parterrer	2 bottenar, en med en grov tråd i rött placerad på relief
7	Glas	Fönster glas		Glas		F	1	1	6,5		Parterrer	Vid schaktning och rensning av parterrer	Tunt grönt fönsterglas
8	Kritpipa	Kritpipa		Lera		F	2	2	3,8		Parterrer	Vid schaktning och rensning av parterrer	Skaft utan dekor eller stämpla
9	Skal	Ostron skal		Skal		H	1	1	25,2		Parterrer	Vid schaktning och rensning av parterrer	Ett ostronskal som kan ha använts till dekoration eller som gödning
10	Redskap	Såg?		Järn		F	1	1	79,7		Parterrer	Vid schaktning och rensning av parterrer	Ett handtag utan trä och ett avbrutet och tillböjt sågblad
11	Redskap	Kedja		Järn		F	1	1	142,1		Parterrer	Vid schaktning och rensning av parterrer	Delvis fastrostad kedja eller möjlig upphängningsanordning
12	Keramik	Kruka		Lera	Bly	F	2	1	6,6		Parterrer	Vid schaktning och rensning av parterrer	1 mynning, 1 buk. Reliefmönster som ränder vid mynning, olivgrön glasyr
13	Keramik	Blom kruka		Lera		F	1	1	12,3		Parterrer	Vid schaktning och rensning av parterrer	1 mynning
14	Keramik	Skål	Stengods	Lera	Cl	F	1	1	17,3		Parterrer	Vid schaktning och rensning av parterrer	1 mynning och botten i samma. Ljusgrått stengods med vågig och profilerad mynning
15	Glas	Skål		Glas		F	1	1	6,7		Parterrer	Vid schaktning och rensning av parterrer	Mynning i klar glas. Profilerad och vågig mynning.
16	Keramik	Blom kruka		Lera		F	1	1	33,4		Platsen för det ev. orangeriet	Schakt för att hitta orangeriet,	Botten
17	Porslin	Kopp		Porslin		F	1	1	3,2		Platsen för det ev. orangeriet	Schakt för att hitta orangeriet	Mynning, tunt smutsvitt gods, ingen dekor
18	Keramik	Krus	Stengods	Lera	Cl	F	1	1	5,5		Platsen för det ev. orangeriet	Schakt för att hitta orangeriet	Troligt Genevekrus, bukbit
19	Glas	Flaska?		Glas		F	1	1	24,4		Platsen för det ev. orangeriet	Schakt för att hitta orangeriet	Bottenbit
20	Glas	Fönster glas		Glas		F	1	1	1,8		Platsen för det ev. orangeriet	Schakt för att hitta orangeriet	Tunt fönsterglas med glaspest

FN	KLASS	SAKORD	SPECIAL	MATERI	TYP	FRA	ANT F	ANT	VIKT	ANR	OMRÅDE	FYNDOMSTÄNDIGHETER	BESKRIVNING
21	Keramik	Blom kruk		Lera		F	1	1	126,2		Platsen för det ev. orangeriet	I dumphög från schaktningar efter orangeriet	Hel botten med hål i mitten. Oglaserad
22	Keramik	Fat		Lera	Bily	F	3	3	95,0		Norra parterren	Matjordslager i den västra delen av den norra parterren	1 mynning med vågmönster med engob, 2 buk en med svart glasyr, en med ljusgul glasyr
23	Keramik	Blom kruk		Lera		F	2	1	37,0		Norra parterren	Matjordslager i den västra delen av den norra parterren	2 bottnar med hål i mitten
24	Keramik	Kärl		Lera	Fält spat	F	3	1	7,7		Norra parterren	Matjordslager i den västra delen av den norra parterren	Gulbrun glasyr med små prickar, ljusgult/beige gods
25	Porslin	Kärl		Lera		F	2	2	78,8		Norra parterren	Matjordslager i den västra delen av den norra parterren	Bottan, tallrik med svart rand på mynning och troligt monogram i svart med bokstaven A. 1 mynning till kopp med samma
26	Keramik	Skål		Lera	Bily	F	15	1	108,0	Fnr 995	Parterrens mittgång	Fynd i huvudgången, mittaxeln i parterreerna	3 mynning, resten bukbita. Glasyren gulröd flammig glasyr med prickar i brunt. Vit grundfärg.
27	Keramik	Blom kruk		Lera		F	2	1	28,9	Anl 536	Planteringsgrop	Planteringsgrop vid flaggstång/rabatt	1 bottenbit, 1 buk
28	Redskap	Spade/hacka		Järn		F	1	1	69,9	Fnr 486	Grop i mitten av norra parterren	F 1417 i grop i mitten av den norra parterren med tegel.	Ett trädgårdsredskap med handtag och några piggar nedåt. Planterings spade-hacka?
29	Keramik	Kärl		Lera	Bily	F	1	1	7,2	Anl 1100	Södra parterren	Planteringsgrop i den S parterren, A 1100	Bukbit med svart glasyr
30	Porslin	Kopp		Porslin		F	2	2	1,1	Anl 1100	Södra parterren	Planteringsgrop i den S parterren, A 1100	1 mynning med svarta och gula ränder, 1 bukbit med orange dekor
31	Glas	Vas		Glas		F	1	1	35,7	Anl 1100	Södra parterren	Planteringsgrop i den S parterren, A 1100	Ett kantigt föremål med svag rosa färg, möjlig vas
32	Keramik	Fat		Lera	Bily	F	1	1	82,9		Rabatt längst i väster	Den breda rabatten, vid framrensande av profilen i den norra delen	Mynning med brätte och opak glasyr
33	Ostron skal	Ostron skal		Skal		F	1	1	17,0		Rabatt längst i väster	Den breda rabatten, vid framrensande av profilen i den norra delen	Del av ett ostronskal som kan ha varit dekoration eller gödning
34	Föremål	Redskap		Järn		F	3	3	99,5		Rabatt längst i väster	Den breda rabatten, vid framrensande av profilen i den norra delen	1 knivliknande del, 1 möjlig prygl och 1 del av en hacka eller annat trädgårdsredskap
35	Stengods	Krus	Genever krus	Lera	Cll	F	1	1	40,3		Dammen	I dammens södra del vid schaktning	Del av botten med ljusorange saltglasyr på utsidan
36	Tegel	Golvtegel		Lera		F	1	1	2137/6		Platsen för det ev. orangeriet	I schaktet för orangeriet, i den norra delen	Platt och brett tegel utan mönster eller andra kännetecken
37	Koppar	Mynt	Skilling	Koppar		F	1	1	4,7		Framsida, öster om herrgårdsgården	Äldre rabatt/ rundel på framsidan, öster om herrgårdsgården	Mynt från 1830 Fnr 242
38	Keramik	Kärl		Lera	Bily	F	1	1	4,2	P 1693	Norra parterren	Hittad i profilen c 1693	Fnr 1 i lager 1827. Opak insida, matt brun utsida

Bilaga 2. Makroskopisk analys

Makroskopisk analys av jordprover från Rosenlunds herrgårdspark, RAÄ Jönköping 250, Rosenlund 2:3

Teknisk rapport

Jens Heimdahl, Arkeologerna SHMM, 2017-11-29

Bakgrund

Under den trädgårdarkeologiska undersökningen av parkanläggningen väster om Rosenlunds herrgård, (RAÄ 50:1) Jönköpings stad och kommun, togs jordprover för makroskopisk analys från olika strata från äldre och yngre odlingsbäddar, bottenlagret i en damm, samt tramphorisonter från en väg. Proverna har analyserats under november 2017. Frågeställningarna inför analysen gäller dels hur bevarandegraden av äldre organiskt material är i jorden, och dels om det finns spår från parktiden bevarat däri, t.ex. i form av odlingsväxter.

Herrgårdsparken anlades 1786-1788 och har brukats under 1800-talet och även in på 1900-talet, så eventuella odlingsväxter härrör sannolikt från perioden 1790-1950, främst 1800-talet. Tidigare analyser av jorden från parkanläggningen (utförda 2013 och 2016) har visat att bevarandegraden är mycket låg, och att nästan inget material från äldre odlingsväxter kan hittas. Vid undersökningen 2013 påträffades spår av sommarfläder och krikon.

Metod och källkritik

Provtagningen genomfördes av arkeologerna under utgrävningen. Proverna innehöll torrvolymen om 0,5-2 liter jord per prov. I laboratoriet preparerades proverna genom flotation enligt metod beskriven av Wasylikowa (1986) och våtsiktades med 0,25 mm maskvidd. Även den kvarvarande flotationsresten av tyngre minerogent material våtsiktades och genomsöktes efter artefakter. Efter floteringen samlades proverna upp och förvarades i vatten till dess de analyserades. Identifieringen av materialet skedde under ett stereomikroskop med 7-100 gångers förstoring. Bestämningsarbetet skedde till stor del med hjälp av referenssamlingar. Som bestämningslitteratur användes främst Cappers *et al* 2012, och Jacomet 2006. Den makroskopiska analysen har främst behandlat växtmakrofossil (som inte är ved eller träkol), men även puppor, fekalier, smältor, slagg, ben mm har eftersökts.

Då bevarandegraden i odlingsjorden var låg, föreslogs av ekonomiska skäl, att analyserna endast gjordes översiktligt. Endast prover som innehöll spår av odlingsväxter, eller speciellt material analyserades med större noggrannhet (sju stycken: 204, 1406, 1407, 1416, 1453, 1454 och 1825). I diskussionen är det därför också främst dessa prover som diskuteras, innehållet i övriga prover diskuteras med översiktligt.

Den provtagna odlingsjorden innehåller både förkolnat material och rottrådar, dagmaskkokonger och oförkolade fröer. Materialet är omrört till följd av biologisk aktivitet (bioturbation) i sen tid, d.v.s. yngre biologiskt material kan ha förts ner och blandats med de äldre lämningarna i jorden.

En kontinuerligt brukad odlingsjord utgörs av en markhorisont som regelbundet omrörs genom grävning eller plöjning, samt regelbundet tillförs och uppblandas med nytt material som gödsel och jordförbättring. Syftet

med omrörningen är att syresätta markhorisonten för att öka den biologiska aktiviteten, och därmed nedbrytandet av organiskt material och frigörandet av näringsämnen. En brukad odlingsjord är alltså en miljö i vilket ömtåligt organiskt material snabbt bryts ner, och mer motståndskraftigt material (t.ex. vissa fröer) med kan anrikas, men så småningom också bryts ner. Detta innebär att odlingsjordar med fortsatt odling, eller fortsatt biologisk aktivitet, generellt sett är dåliga miljöer för studier av forntida odling. Istället tenderar det organiska innehållet att spegla de senaste decenniernas vegetation och fröbank. De forntida odlingsspåren kan finnas kvar i motståndskraftigt material (som förkolnat material eller ben) men utan datering är detta omöjligt att skilja från modernare material. Om en odlingsjord begravs, t.ex. under fyllnadsmassor, kan dock den biologiska aktiviteten avsevärt minska, i synnerhet om jorden samtidigt är vattenmättad. Detta kan leda till att odlingsjorden bevaras med det innehåll den hade när den begravdes, vilket, om det skett någorlunda när inpå odlingens avslutande, alltså speglar den avslutande, eller sista, odlingsfasen. Mer motståndskraftigt material (förkolnat material, ben och vissa fröer) kan vara tillsatta i äldre odlingsfaser, men detta är generellt sett svårbedömt. Däremot speglar många kulturväxter med stor säkerhet den sista odlingsfasen, eftersom många kulturväxtfröer är ömtåliga och känsliga för nedbrytning.

Analysresultat

I bifogade tabell har en del av materialet (det som inte är fröer och frukter) kvantifierats enligt en grov relativ skala 1-3 prickar, där 1 prick innebär förekomst av enstaka (ca 1-5 st) fragment i hela provet. 2 prickar innebär att materialet är vanligt – att det i stort sett hittas i alla genomletningar av de subsamplingar som görs. 3 prickar innebär att materialet är så vanligt att de kan sägas vara ett av de dominerande materialen i provet och man hittar det var man än tittar. I tabellen presenteras förkolnade fröer separat.

För att underlätta tolkningen har växtmaterialet också klassats i ekologiska grupper som kan ha olika tafonomiskt ursprung (och en grupp ”oklass” som inte är kategoriserad eftersom bestämningen är oprecis). Klassningen är att betrakta som lös, och en och samma växt är tänkbar inom flera klasser.

Rosenlunds herrgårdspark		Provnummer (PM)	1404	1405	1406	1407	1408	1409	1414	1415	204	1334	1416	1453	1454	1455	1456	1825	1826	1852
			Damm						Väg		Odlingsjord									
		Anläggning	Väster			Öster			Hjulspår	Äldre	Rabattindel	Kulturlager ovan parterr	Längschakt odlingsjord	Planteringsgrop i parterr	Längsgående rabatt	Längsgående rabatt	Längsgående rabatt	Planteringsgrop	Odlingsjord vid terrassering	Odlingsjord före parken
		Analyserad vol. l	0,5	0,5	0,5	0,8	1	0,6	0,3	0,6	1,5	1,5	1,5	2	0,6	0,7	0,8	1,6	1,5	1,7
Växter		Träkol	••	•	••	••	••	••	•	••	••	••	•	••	•	••	••	••	••	••
	Förkolnat	Kvistar/pinnar/knoppar																•		•
		Granbarr											•	•••	•					
	Oförkolnat växtmaterial	Träflis				••		••			••			••	•	••	•		••	
Köksavfall		Rottrådar	••	••	••	••	••	••	••	••	•	•••		•••	••	•••			••	••
		Benfragment (däggdjur/fågel)									•		•	•				•	•	
		Brända benfragment											•							
		Fiskben & fjäll									•					•				
Övrigt		Mineralsmälta			•															
		Metallisk smälta/slagg											•	••						
		Koks											•	•						
Äng	Svenskt namn	Latinskt namn																		
	Slankstarr-typ	<i>Carex flacca</i> -typ					1													
Ogräs	Hundkex	<i>Anthriscus sylvestris</i>															1			
	Lomme	<i>Capsella bursa-pastoris</i>												1						
	Svinmålla-typ	<i>Chenopodium album</i> -type	5	8			3	3		2	61	10	1	6	7	1	6			2
	Blå-/Rödmålla	<i>Chenopodium glaucum/rubrum</i>													3					
	Jordrök	<i>Fumaria officinalis</i>												1						
	Vildlin	<i>Linum catharticum</i>					1													
	Revmörblomma	<i>Ranunculus repens</i>											1							
	Våtarv	<i>Stelaria media</i>										1								
	Brännässla	<i>Urtica dioica</i>											1	1	2		24		3	
Ins	Hallon	<i>Rubus idaeus</i>			6	5	5		1	6	4		1	3		1				
Odlat	Myskmalva	<i>Malva moschata</i>													1					
	Virginiatobak	<i>Nicotiana cf. tabacum</i>									2									
	Druvfläder	<i>Sambucus cf. racemosa</i>			1															
Förkolnade fröer																				
Odlat	Skalkorn	<i>Hordeum vulgare</i> ssp. <i>vulgare</i>				1														
	Ärt	<i>Pisum sativum</i>				1														
	Råg	<i>Secale cereale</i>																1		

Diskussion

Analysen av proverna från parken bekräftar tidigare resultat, men låg bevarandegrad. I odlingsjorden förekommer regelbundet spår av jordförbättring och gödning med köksavfall (ben och fisk), träflis och spisaska (brända ben och säd). Rottrådar och fröbank i form av hårdskaliga fröer som svinmålla och hallon är mycket vanliga. Fröer med mjukare skal än dessa är generellt mycket nedbrutna och fragmentariska vilket visar att de representerar en äldre floramiljö.

Även materialet i dammen har generellt en låg bevarandegrad, även det material som ligger i leran som använts för att täta anläggningens botten. Detta beror mycket på att dammen varit så grund och nedbrytningen varit kraftig.

PM 1406 och 1407: Damm

I den västra delen av dammen, PM 1406, påträffades frö av druvfläder, den giftiga varianten med röda bär. Denna art har odlats i Sverige som prydnadsbuske, bl.a. för just bären, sedan 1600-talet och förekommer sparsamt som naturaliserad. Dess förekomst i parkanläggningen indikerar sannolikt att de tillhört de odlade växterna här och inte stått alltför långt från dammen. Fröer av fläder är mycket motståndskraftiga, vilket förklarar varför det finns kvar. Tidigare har fröer av sommarfläder påträffats i herrgårdsparken, den örtartade varianten av fläder som odlats som medicinalväxt. Här skall dock understrykas att skillnaden mellan dessa två fläderarter är små och att bestämningarna är osäkra. Det kan röra sig om fröer från samma art.

I den östra delen av dammen innehöll ett av jordproverna, PM 1407 förkolnat spannmål i form av skalkorn och ärt, uppenbarligen köksavfall i form av spisaska. Detta kan antingen komma från spisaska som använts för att berika odlingsjord kring dammen, men det är också möjligt att det rör sig om omlagrat material från en äldre bebyggelse på platsen.

PM 204: Rabattrundel framför herrgården

I jorden från rabattrundeln framför herrgården innehöll jorden stora mängder svinmålla samt ett par fröer av virginiatobak. Massförekomster av näringsgynnade arter som svinmålla är mycket vanlig i tobaksodlingar och en indikation på att dessa ofta varit rikt gödslade. Frågan är vad tobaksodlingen i rundeln representerar.

Det kan antingen röra sig om en äldre odling från 1800-talet, eller en senare från 1900-talet. Under denna period odlades tobaken industriellt utanför städerna, men det är tveksamt om odlingen i rundeln representerar en sådan industriell odling i en så estetisk plantering. Möjligen är det fråga om en merkantil uppvisningsodling. Under perioden var det inte ovanligt att parterrer och äldre estetiska anläggningar uppodlades med nyttoväxter enligt tidens ideal. Det kan också vara fråga om någon form av blomstertobak, men denna går inte att morfologiskt urskilja.

PM 1416 & 1453: Koks och metallsmältor i odlingsjord

I ett par av proverna från odlingsbäddar påträffades metallsmältor och fragment av koks, alltså processat stenkolk. Detta började användas redan under 1700-talet men blev betydligt vanligare under 1800-talets senare hälft och in på 1900-talet. Inslaget av koks i dessa odlingsbäddar indikerar att de brukats under denna sena fas, och att de antagligen är avfall från någon smedja som legat i närheten.

I ett av proverna förekommer också en massförekomst av förkolnade granbarr, och det är osäkert vad detta representerar. I ett trädgårdssammanhang kan det t.ex. vara fråga om granris som lagts ut som skydd över vintern, eller som marktäckare, för att under våren eldas upp och blandas ner i jorden.

PM 1454: Längsgående rabatt

I den längsgående rabatten påträffades frö av myskmalva, som är en odlad art av malva. Den har i äldre tid brukats som medicin men förekommer också i olika prydnadsvarianter. I detta fall är det rimligt att tolka den som rester av en prydnadsplantering.

PM 1825: Planteringsgrop

Denna jord innehöll mycket lite material, men ett fynd av en förkolnad rågkärna är värd att notera. I likhet med fynden i dammen rör det sig antingen om samtida matavfall som brukats som jordförbättring, eller om omlagrade äldre gårdslämningar.

Referenser

- Cappers, R. T. T., Neef, R. & Bekker, R- M. 2009: *Digital atlas of economic plants*. Groningen Archaeological Studies vol 9. Groningen
- Von Jacomet, S., 2006: *Identification of cereal remains from archaeological sites*. 2nd ed. IPAS Basel University, Basel
- Wasylikowa, K., 1986: Analysis of fossil fruits and seeds. I Berglund, B. E. (ed.): *Handbook of Holocene Palaeoecology and Palaeohydrology*. John Wiley & Sons Ltd. 571-590

Bilaga 3. Botanisk inventering

Rosenlunds Herrgårdspark

Växtinventering

Förteckning över kärlväxter i Rosenlunds Herrgårdspark. Inventeringsbesök har skett vid ett flertal tillfällen mellan den 30 okt. 2016 och 1 juli 2017. Växternas namn anges först på svenska, därefter de vetenskapliga. Område A, B och D hänvisar till kartan med delområden. Arter som förekommer i norra delen strax utanför delomr. A noteras i kolumnen Övrigt. Eventuella kulturelliktväxter noteras även i Övrigt.

Namn	Vetenskapligt namn	Område			Övrigt
		A	B	D	
Baldersbrå	Tripleurospermum perforatum	X			
bergdunört	Epilobium montanum				Norra delen under bok och alm
Brunört	Prunella vulgaris	X			
Brännässla	Urtica dioica	X	X	X	
daggkåpa	Alchemilla sp.	X			
Grässtjärnblomma	Stellaria gramminea			X	
Harkål	Lapsana communis				Under boken i norr
Humlelusern	Medicago lupulina			X	
Hundkex	Anthriscus sylvestris			X	
Hundäxing	Dactylis glomerata	X		X	
Häckvicker	Vicia sepium	X		X	
hönsarv	Cerastium fontanum		X		
Jordreva	Glechoma hederaceae	X			norra delen
Kanadensiskt gullris	Solidago canadensis	X	X	X	invasiv
kirskål	Aegopodium podagraria	X	X	X	
Knölklocka	Campanula rapunculoides				I norra delen under boken
Käringtand	Lotus corniculatis				Norra delen
Lomme	Capsella bursa-pastoris				Norra delen
Lundviol	Viola reichenbachiana				Norra delen
Lupin	Lupinus polyphyllus	X	X		invasiv
majsmörblomma	Ranunculus auricomus		X	X	
Nejlikrot	Geum urbanum				Norra delen
ogäsmaskros	Taraxacum sekt. Ruderalia	X	X	X	
Prästkraige	Leucanthemum vulgare	X			
Renfana	Tanacetum vulgare	X			
Rödklöver	Trifolium pratense	X		X	
Rölleka	Achillea millefolium	X		X	
Skogsförgätmigej	Myosotis syvatica			X	Odlas i trädgårdar, förvildad
Småborre	Agrimonia eupatoria				Norra delen
Stinknäva	Geranium robertianum				Norra delen
Stormåra	Galium album	X	X	X	
svalört	Ranunculus ficaria				Norra delen
tandrot	Cardamine bulbifera				Få ex under alm
Teveronika	Veronica chamaedrys			X	
Tistel	Cirsium vulgare	X			

Tomtskräppa	Rumex obtusifolius	X			
Trädgårdsveronika	Veronica persica				Norra delen
Vitklöver	Trifolium repens	X	X	X	
Vitsippa	Anemone nemorosa	X	X	X	
Vägtistel	Cirsium vulgare		X	X	
Ängshaverrot	Tragopodon pratensis				Norra delen under bok och alm
Ängssyra	Rumex acetosa	X			Norra delen
Lökväxter					
Aftonstjärna	Ornithogalum nutans				Odlas som prydnadsväxt, ibland förvildad ¹ . Enstaka fynd (Agneta Åsgrim Berlin)
Krollilja	Lilium martagon				Minst ett hundratal exemplar växer i den norra delen under och emellan en stor alm, hägg och bok ² . Troligen kulturreliktväxt , kan ha spridit sig från yta A, där den senare försvunnit. Följeväxter: svalört, vitsippa, jordreva, vårlök, häckvicker, trädgårdsveronika, lundviol, tandrot samt Allium sp. (besök 3 maj) m.fl. Blommade i mängd den 1 juli 2017 (se bild).
Påsklilja	Narcissus pseudonarcissus	X	X		Här förvildad, odlas även som prydnadsväxt
Rysk blåstjärna	Scilla sibirica	X	X	X	Odlas som trädgårdsväxt, på många ställen förvildad
snödroppe	Galanthus nivalis	X	X		Odlas som trädgårdsväxt, på många ställen förvildad, känd sedan medeltiden
Vårlök	Gagea lutea	X	X	X	Under alm i norra delen, förvildad
Vårstjärna	Scilla forbesii				Under alm i norra delen, förvildad
Gräs					
lundelm	Elymus caninus		X		enstaka
lundgröe	Poa neomralis				norra delen
brunven	Agrostis canina		X		
kvickkrot	Elytrigia repens	X	X		allmän
ängsgröe	Poa pratensis	X			
ängskavle	Alopecurus pratensis	X			

Caroline Edelstam 2017-07-07

¹ första fynduppgift som förvildad är från Skåne och publicerades av Retzius i *Kongliga Vetenskapsakademiens Handlingar* år 1769. (källa <http://linnaeus.nrm.se>)

² Krollilja är en odlad art som kan påträffas kvarstående eller förvildad, den växer ofta i parker vid slott och herrgårdar. Arten hör ursprungligen hemma i ett bälte från Mellaneuropa och bort till Mongoliet. Första fynduppgift som förvildad publicerades av Retzius år 1795 (källa <http://linnaeus.nrm.se>)

Bilaga 4. Parker och ideal - Herrgårdsanläggningar i Jönköpings län 1680–1917

Inledning

I Lantmäteriverkets och Lantmäteristyrelsens arkiv finns ett flertal kartor över herrgårdsanläggningar i Jönköpings län. Att sätesgårdar inte karterades av de statliga lantmätarna stämmer således bara delvis. I följande studie presenteras resultatet från en sammanställning av tjugosju kartor över tjugotre herrgårdar inom Jönköpings län med avseende på hur parker och trädgårdsanläggningar var organiserade i förhållande till bebyggelse och landskapet i övrigt. I analysen har ingen fördjupning gjorts med avseende vem som ägde herrgårdarna, men det kan allmänt antas att det till stor del var ämbetsmän i statlig tjänst eller militärer underställda kronan eftersom de karterats av kronans lantmätare. Andra gårdar var rena sätesgårdar för adliga familjer.

Om objekten genomgående ska omtalas som säterier eller herrgårdar kan diskuteras. Vissa av de karterade egendomarna var säterier under en kortare tid och övergick till att bli boställen för ämbetsmän eller militärer, varför begreppet herrgård känns mer neutralt. Begreppet säteri eller sätesgård används när det otvetydigt handlar om adligt ägda anläggningar med klarlagd säteristatus under karteringsperioden.

Kartorna

Redan under 1600-talets två sista årtionden finns flera kartor över "frihetsmilnen" kring flera av länets sätesgårdar. I dessa kartor visas själva herrgårdens läge endast med en husschablon och varken åker- eller ängsmark är geometriskt utritade. Syftet med kartorna var heller inte att geometriskt avmätta ägor, utan att visa vilka torp och gårdar som låg inom sätesgårdens frihetsområde. Från 1700-talets början och fram till en bit in på 1900-talet finns från länet kanske femtio kartor inalles över herrgårdsanläggningar, vilket gör det möjligt att säga något generellt om hur man följde utvecklingen av stilideal och anpassade den centrala gårdsmiljön efter dessa. I vissa fall finns två kartor från samma herrgård vilket möjliggör en analys kring utvecklingen över tid.

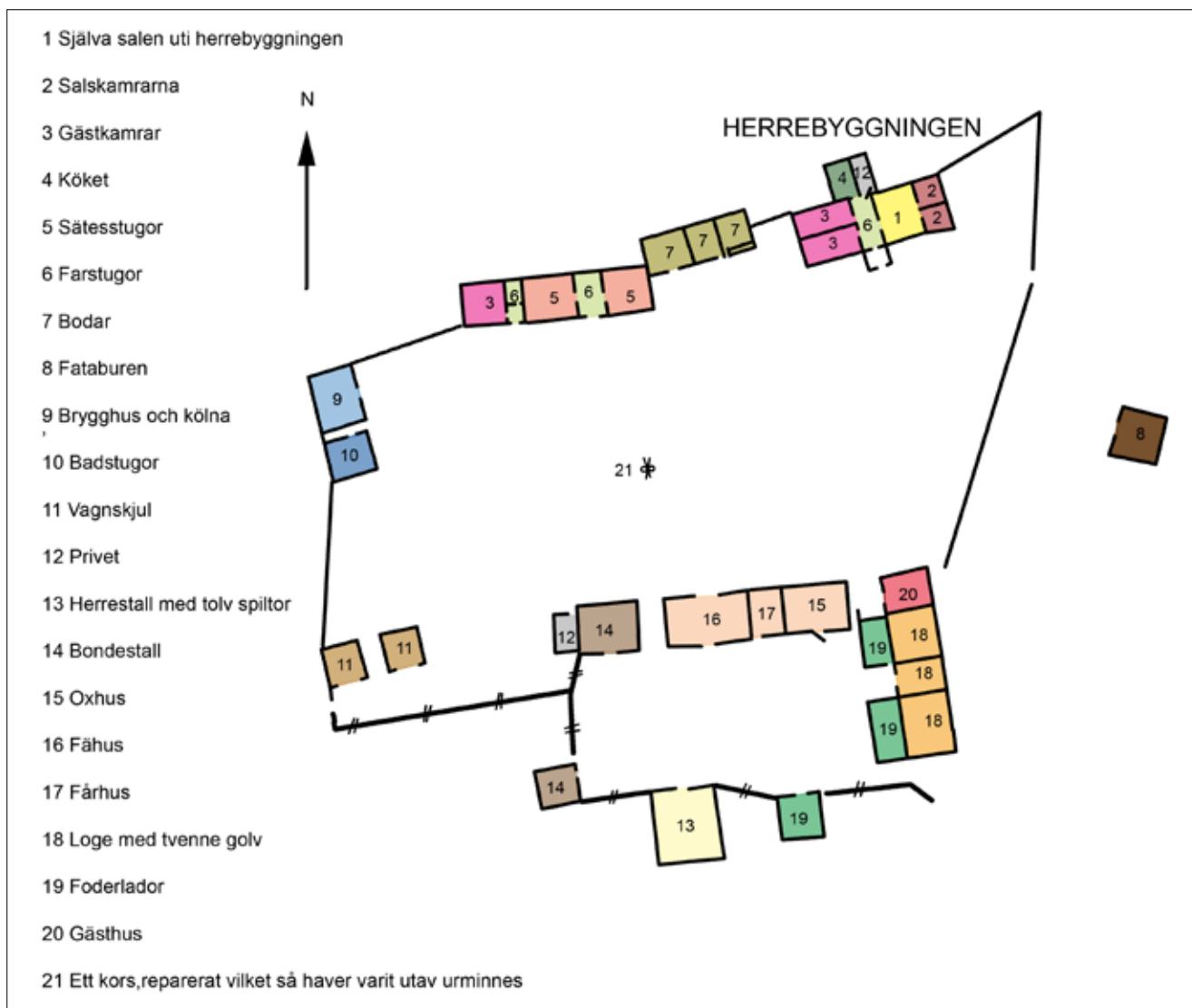
För att renodla de centrala partierna kring herrgårdstomterna och trädgårdarna har renritningar gjorts av ett flertal kartor. Det gör dem mer lättlästa och ger en bättre översikt över de ingående strukturerna och elementen. Några kartor visas dock i otolkat skick, eftersom de är ovanligt vackra och samtidigt lättlästa och för att ge ett intryck av hur herrgårdsanläggningarna kunde återges i bild av lantmätaren. Det finns flera kartor i analysen som saknar textdel och dessa tas inte med i studien om det inte är så att kartbilden visar speciella element som är värda att lyftas fram.

Herrgårdarna kring sekelskiftet 1700. Inneslutet och uteslutet.

Tranås

Det finns en karta som är tämligen unik i sitt slag bland dessa tidiga avmätningar, nämligen den över Tranås gårds gårdstun från 1682. I kartan framträder den rumsliga organisationen av en säterianläggning med corps de logi och ca femton byggnader med olika funktion inom ett större och ett mindre tun som omges av någon sorts mur eller hägnad. Tranås gård var säteri under tidig medeltid, kom senare i Vadstena klostrets ägo och återgick till frälset efter Gustav I reduktion. Det finns anledning att tolka bilden som en avritning av en medeltida säterianläggning som så att säga hängt sig kvar till 1600-talets slut (Vestbö-Franzén, blogginslag på Byggbloggen 2018, JLM). Hägnaden bildar någon sorts klausur omkring byggnaderna som sluter sig inåt mot gårdskorset som stod mitt på den inre gårdsplanen, se figur 1. Inget anges om odlingar inom eller i anslutning till klausuren, men det förefaller rimligt att kryddgårdar och kålgårdar kan ha funnits inom avgränsningen. Kanske låg även en prydnadsträdgård i anslutning till corps de logi. Den enda byggnad som redovisas utanför klausuren är fataburen, som av praktiska skäl byggdes där risken för skadedjur var mindre än inom den slutna gårdsanläggningen.

Vad som präglar Tranås gård är att de sociala klasserna delar samma rum, samma gårdsplan. De sociala barriärerna upprätthölls säkerligen, men både de människor som hörde till herrskapsfolket och arbetsfolket har haft gemensamma ytor, deras vägar bör ha korsats upprepande gånger under en dag

Figur 1. Tranås gård. Avritning av en karta från 1682.

Rosenholm/ Lannaskede

De tidiga 1700-tals kartorna som analyserats visar en liknande bild för de karterade herrgårdarna, här representerade med Rosenholm i Lannaskede socken från 1721, figur 2. Nummer 1 betecknar man- och ladugårdsplanen. Bebyggelsen är precis som för Tranås säteris del infogad i den omgivande murkonstruktion som omger ett tun med hus både för människor av olika social status och olika sysslor, som för boskap eller förvaring av spannmål och foder. Det anges inget om vad man odlade inne på själva gårdsplanen. Trädgårdstomten (2) är däremot belägen ca 150 meter söder om mangårdstomten. Inte heller här anges vad som odlades, men en gissning är att det var just en trädgård, alltså ett område där planterade fruktträd stod. Bättre detaljrikedom finns istället kring den delen av trädgården som var belägen strax norr om mangårdstomten. Nr 10: "visar tämligen god ängevall uti trädgården", vilket antyder att trädgårdens gräs och örter slogs som fodermark, men att vissa delar, markerade med 3 på kartan, utgjorde "Kål- och kryddsängar uti trädgården varomkring kvarteren vinbärsbuskar är satta och några unga träd planterade". Var det örterna/kryddplantorna som stod för blomprakten? Kan vi tänka oss parterrer där kryddväxterna var ordnade enligt symmetriska principer? Följde även kål och andra grönsaker och rotfrukter samma symmetriska mönster? Som häck kring växtbäddarna fungerade vinbärsbuskar och kanske var de unga träden planterade som solitärer mitt på långsidorna eller i bäddarnas hörn? En humlegård, nr 4, var belägen i västra delen av trädgården.

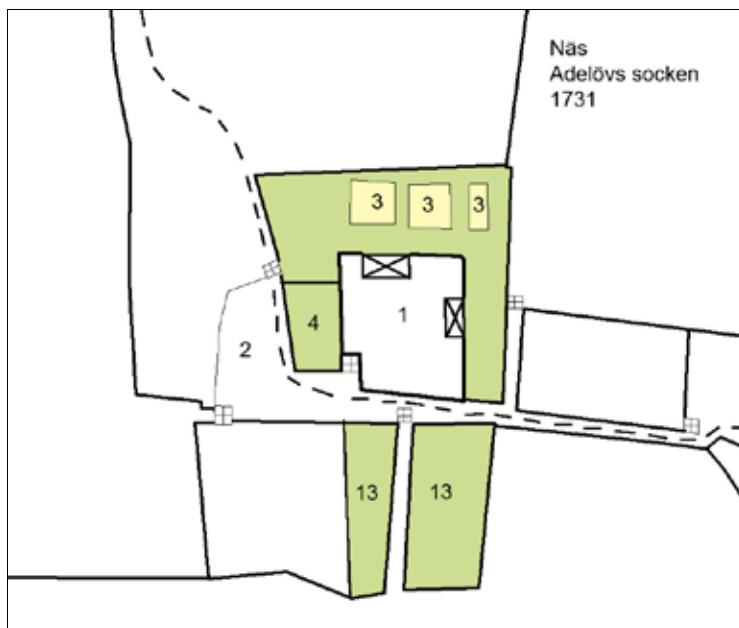

Figur 2.

Näs Adelöv

Näs i Adelövs socken karterades både år 1700 och 1731. Båda åren redovisas man- och ladugårdstomten som en plan omgiven av hus infogade i en hägnad eller mur. I kartan från 1731, figur 4, har endast två hus ritats ut, troligen herrskapets hus, men i övrigt får man anta att antalet hus var minst lika många som år 1700, figur 3 då även överloppsbyggnaderna redovisas. Trädgårdarna 1–2 var verkligen trädgårdar:

1. Trädgårdarne: Norra trädgården är planterad med 169 träd i ordningar, av päron, apel och körsbärsträn som är av tämligen bekväm jordmån och väl hanterat att den när årsväxt är visar sig tämmelig fruktsam.
2. Södra Trädgården är planterad med 125 trän i ordningen av päron, apel och störstedelen körsbärsträn, vilken förmedelst jordmånens obekvämlighet och södra belägenhet är fast ringa att anse, ehuru väl den hanterat bliver, helst därvid dock ingen skötsel fattas, fås då sällan frukt, medan nu på 12 årets tid ingen nytta där av blivit mer än själva gräset.

Figur 4

Figur 3.

Symmetriskt ordnade rader av fruktträd således, låt vara att fruktträden i den södra delen av trädgården inte verkar leverera. Det framgår även att marken mellan träden slås och att "själva gräset" kommit till nytta. Två humlegårdar är belägna inom fruktträdgårdarna, markerade med nummer 3: "Hömblegårdar 2:n stycken, små, den ena uti norra trädgården är av 5^{76/128} kappars storlek som för några år sedan är uppodlad och kan av sig kasta ½ lispund humle". "Dito vid Södra trädgården av 1^{108/128} kappars och storlek ny anlagda, av den så väl som trädgården av ingen importans, förmedelst dess obekvämlighet att den ej synnerligen av sig kastar eller vidare förbättras kan."

Nummer 4 markerar läget för en liten kålgård.

År 1731 är läger för bebyggelsen det samma som trettio år tidigare. Visserligen betecknas 2 som "Ladugårdsplatsen" men någon ladugårdsbebyggelse finns inte här. Kan hända är en utflyttning av ladugårdskomplexet under planering. De många fyrkanterna i renritningen med raka kors är de grindar som lantmätaren ritade ut och som visar var de kritiska punkterna var belägna, dit boskapen inte fick komma ut alternativt in. I den norra trädgården har lantmätaren markerat ut med nummer 3: "Kål och Kryddgård. Av slät mulljord i trädgården, varuti finns för jordmånens bekvämlighets skull åtskillige slags fruktbärande trån planterade, av päron, apel och körsbär, vilka när de väl omlagas, och god årsväxt infaller lärer giva bärgning." Återigen får kål- och kryddgårdarna inom fruktträdgården tolkas som ytor som förutom nyttoaspekten också var till för ögats njutning och möjligen fanns inom dessa tre ytor symmetriskt ordnade arrangemang.

Inom trädgårdarna på Näs fick gräset komma upp till så pass höjd att det lönade sig att slå det till foder. Hur såg man på ängsblommorna kring sekelskiftet 1700? Var de en del av den estetiska trädgårdsupplevelsen redan innan Carl von Linné 'upptäckte' och beskriv blomsterprakten i den hävdade marken? Eller var det den medvetet odlade blomsterprakten som spelade den viktigaste rollen? Att man ville uppnå en effekt antyds av lantmätarens ord om de ordnade träden. Krydd- och kålgårdarnas symmetriska arrangemang i kvarter kan ha haft praktiska lika väl som estetiska orsaker.

1700-talets mitt och slut

Salshult och Gransbo

Kartorna över Salshult i Stenberga socken 1776, figur 5, och Gransbo i Säby socken 1754, figur 6, visar hur klausuren börjar öppnas upp eller åtminstone hur man- och ladugårdsplan separeras. Gransbo skiljer på A–Manngård, B–Stallgård, C–Ladugård där C var belägen ca 150 meter väster om A som en inkörsport till herrgården om man kom från väster. Den odlade miljön vid gården är ovanligt detaljerad beskriven, men återigen utan att vi får några detaljer vad gäller artnamn eller vad som är till nytta och vad som är odling till nöje. D–Stora trädgården, måste dock tolkas som en medvetet ordnad trädgård, med sina 'dammar' och 'allehanda fruktträn'. E beskrivs som köksträdgården vilket bör motsvara kål- och kryddgårdar i de tidigare analyserade kartorna. F är humlegården medan det för G anges att detta är en Orangeträdgård. Högst troligt är den avlånga byggnaden i norr ett orangeri där känsliga växter av citruskaraktär m m kunde övervintras. Norr om mangården fanns I: ”En liten trädgård hvar finnes några körsbärsträd av ringa värde.” D och I visar återigen att trädgårdarnas främsta roll är att frambära fruktträd.

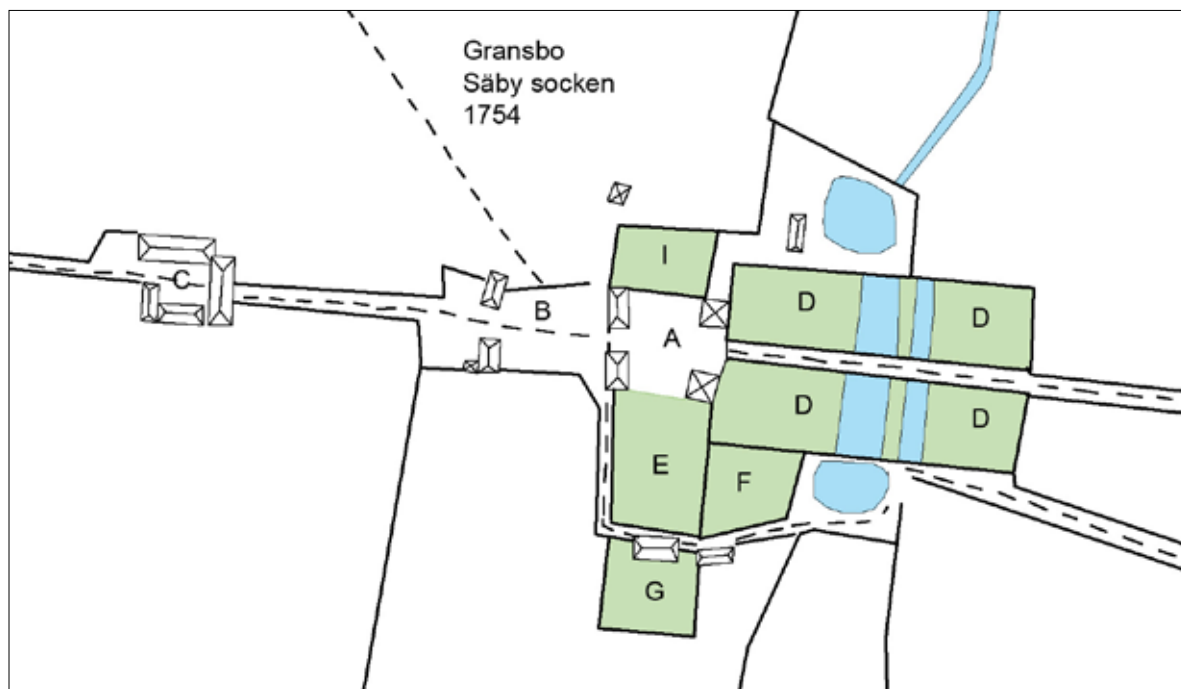

Figur 5.

I Gransbo är klausuren egentligen helt borta och har ersatts med en ny landskaplig ordning där herrgården inte längre centrerar sig inåt mot sitt inneslutna tun utan har öppnat upp sig genom att sprida ut bebyggelsen till zoner med olika funktion: boende, stall och ladugård/foderförvaring.

I Salshult, vars karta är tjugo år yngre, är förändringen på väg, men den symmetriska ordningen i form av en stenmur med en spikrak väg leder inte till corps de logi, utan via vedbacken in mot den slutna mangårdsplanen. Här är klausulen fortfarande mycket tydligt utritad, men nummer 4 visar att ladugårdskomplexet nu bildar en hästskoformad struktur för sig själv strax sydost om mangårdstomten. Nummer 2 betecknar Trädgård, 3 är Vedplats, 5 är Hönsgården med tvenne små dammar och 6 markerar läget för Tobaksland och kålgård. 7 är humlegård. Återigen är intrycket att nyttoaspekten är den viktigaste.

Figur 6

Både Gransbo och Salshult ger prov på hur ett symmetriskt landskapstänkande börjar göra sig gällande, inte minst när det gäller tillfartsvägarna som gärna görs raka. I Gransbo finns en siktlinje som helt klart ska uppfattas senast när man rider genom den östra ladugårdslängan; en siktlinje som sträcker sig genom mangårdsplan och vidare genom trädgården med dammarna.

Figur 7. Östanå i Gränna socken. Karta från 1768.

Östanå

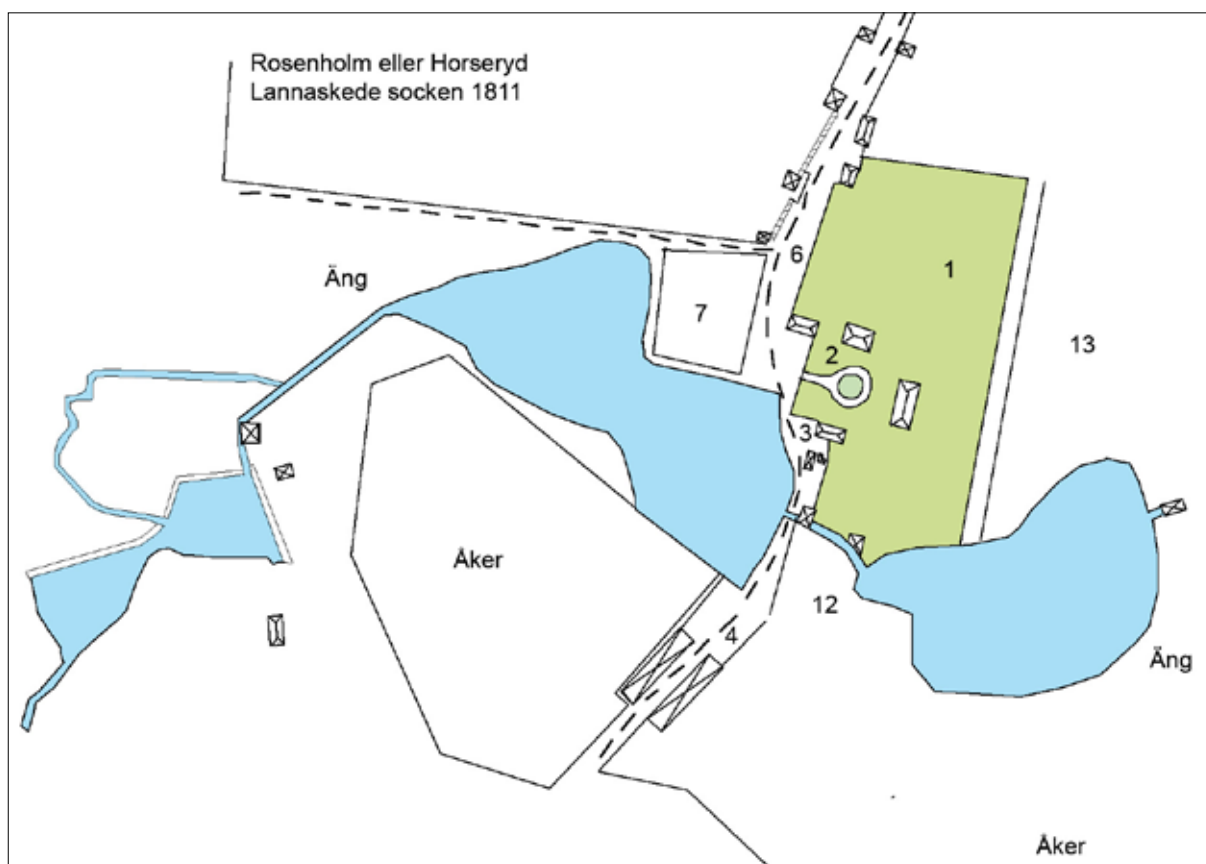
Östanå, figur 7, föregriper år 1768 det parkideal som kom att bli allt mer förhärskande från 1800-talets början och framåt. Kartan återges utan renritning eftersom den är mycket detaljerad och synnerligen estetiskt tilltalande. Kartan, som är den allra mest detaljerade av samtliga herrgårds/parkkartor från tiden saknar tyvärr kartan textdel, varför de olika delarna av herrgårdsanläggningen inte kan beskrivas närmare än vad som bilden visar.

Sätesgårdens bebyggelse är zonerad och ladugårdskomplexet avskilt beläget i förhållande till huvudbyggnadskomplex och parkanläggning. Infarten från nordväst är en spikrak väg vars axel fortsätter genom trädgården och vidare från det tuktade till det vilda. Besökaren passerar även ett par dammar, troligen fiskdammar för rudor eller annan fisk till herrskapets förtäring. Här finns en intressant detalj: i trädgårdarna C1 och B2 finns verkligen träd uttridade, troligen är det återigen frågan om fruktträd av olika slag. Träd finns även i form av alléer samt ingående i kvartersavgränsningarna inom den östliga delen av trädgården. En icke allt för djärv gissning är att de gula kvarteren i sydväst utgör köksträdgård, således källand och kryddland medan de gröna kvarteren på väg upp mot Corps de Logi kan ha innehållit gröna prydnadsväxter, gärna formklippta. Den del av trädgården som sträcker sig i sydvästlig riktning var sannolikt terrasserad och bestod av en ren prydnadsträdgård. En rundel antyder möjligen förekomsten av en fontän. På södra sidan om prydnadsträdgården fanns gångar med spaljerade pergolor på jämna avstånd. Kartan över Östanå visar en magnifik trädgårdsanläggning, där estetiken låg i symmetrin men där även nyttoträdgården var ett viktigt inslag, dock även denna del inordnad i de ideal som började vinna inträde.

1800-talets början

Rosenholm

Rosenholm i Lannaskede socken som karterades 1721, figur 2, kom återigen att karteras 1811, figur 8. Flera förändringar hade skett mellan karteringstillfällena, men mest påtagligt är nog att klausuren helt är borta. Corps de Logi ligger indraget i en trädgård (1) som beskrivs som "Trädgården med sina kvarter, mycket förbättrad och bördig att

Figur 8

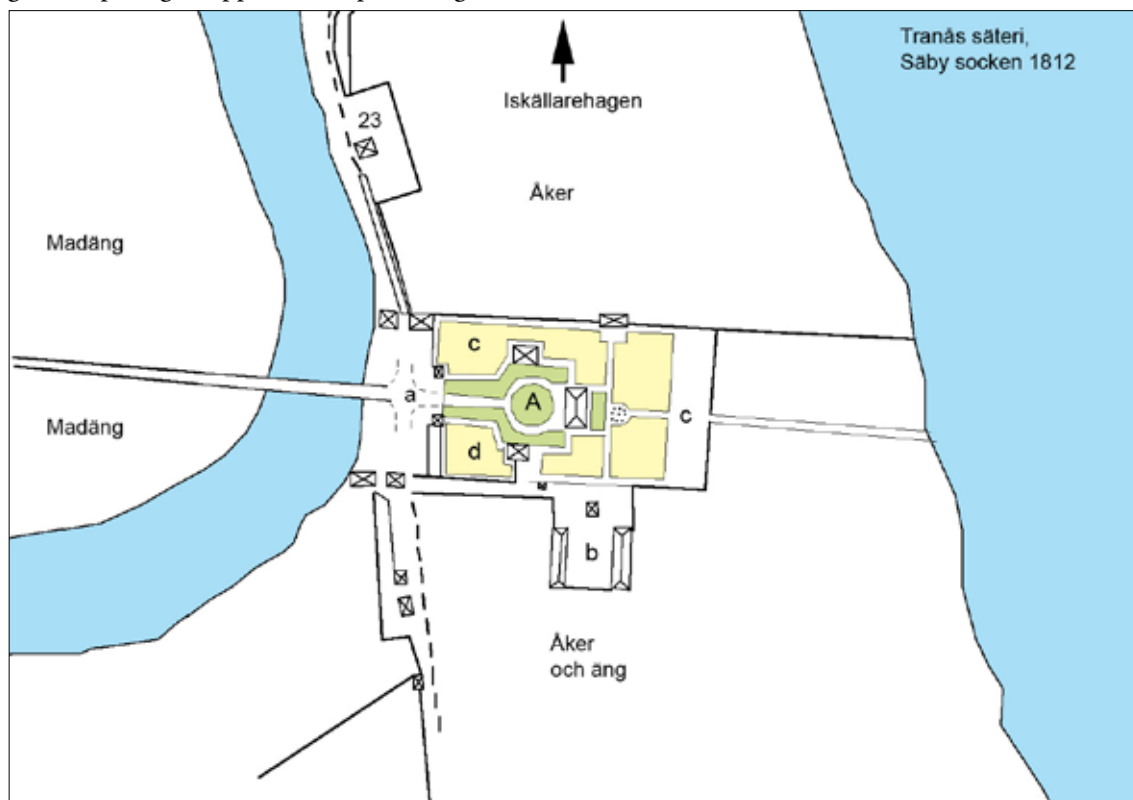
den utom husbehovet giver betydelig avkastning.” Inga kvarter är utritade i kartan utan trädgården redovisas som en sammanhållen yta endast bruten av 2: Mangård- och byggningstomten där två flyglar flankerar huvudbyggnaden. Ett inslag som återkommer i flera av periodens herrgårdskartor är rundeln. Vägen upp mot Corps de Logi avslutas med en rundel kring en cirkelformad odlingsyta. Kanske kompletterat med någon vattenkonst, men om detta anges inget i kartornas bild eller textdel.

Beskrivningen av nr 4: ”Ladugården, varå nya och väl inrättade hus äro nybyggde”, antyder att nybyggnationer skett ganska nära inpå karteringen. 5: ”Hönsgården, varå befunnos ett väl inrättat hönshus av flera rum för alla sorter samda (?) fjäderkreatur” ska ha förfärdigats av en snickare tillsammans med 6: ”..stallet, vagnsbod och drängflygel med flera småhus befinna, uti gott stånd, uppförde jämte spannmålsboden”. (hönsgården med nummer 5 finns dock inte markerad på kartan). Nummer 7 betecknas som Tobaksland och ängsmarken 12 och 13 går under namnet Trädgårdsbolet. -bol suffixet indikerar var gårdens bästa äng var belägen, ofta i anslutning till inägornas centrala del. Kvarn- och sågdammarna utesluter möjligheten till raka vägar och siktlinjer med huvudbyggnaden i blickfånget. Däremot leda besökaren från norr genom en rak väg kantad med nyuppförda ekonomibyggnader in mot herrgårdens bostadsdel. Det integrerade sociala rummet som klusuren en viktig nyckel till att trädgården fortfarande ses som en nyttighet lika mycket eller mer än som plats för estetik framgår av trädgården med sina kvarter hade förbättrats så att den gav en betydlig avkastning utöver husbehovet.

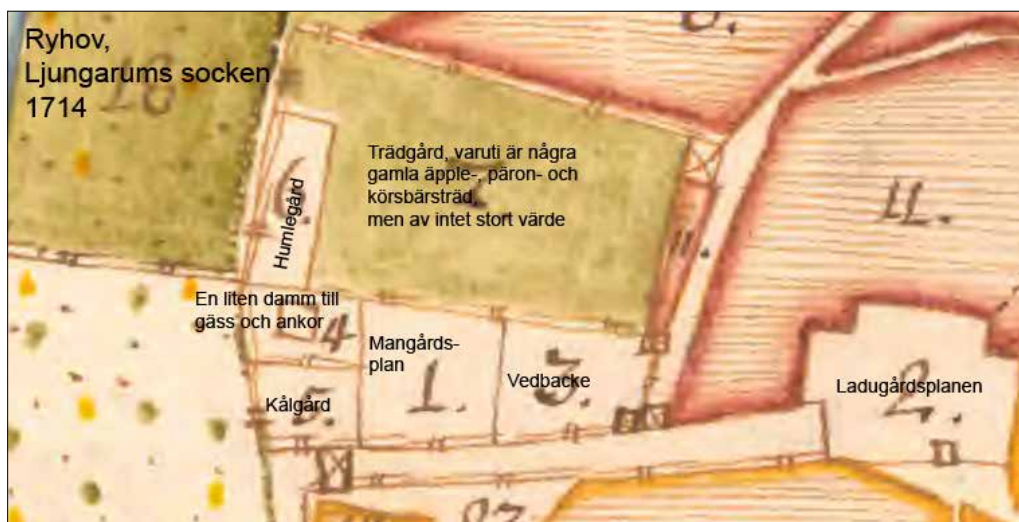
Tranås, Ryhov och Bordsjö

Tranås säteri, figur 9, är den stolta representanten för det nya franskinspirerade symmetriska idealet. Rundeln känns igen från Rosenholm, men här är organisationen av huvudbyggnadens omgivande miljö minutiöst reglerad. Axeln från väster med tillfartsvägen fortsätter på andra sidan av trädgården och öster ut mot Sommens strand. A- visar ”Manngårdstomten och vidare med gemener: a-Stallgården med husplaner och hönsgård, b-Ladugården med husplaner och gatan, c-Stora Trädgården med husplaner, alleér och gångar m:m:, d-Köksträdgården”.

Här nämns ett par element som antingen funnits med redan tidigare eller som nu börjar bli allt viktigare: allén och gångarna. Köksträdgården gömdes på inget sätt undan utan var en del av den i kvarter reglerade trädgård besökaren möttes av på höger sida på vägen upp mot Corps de Logi.

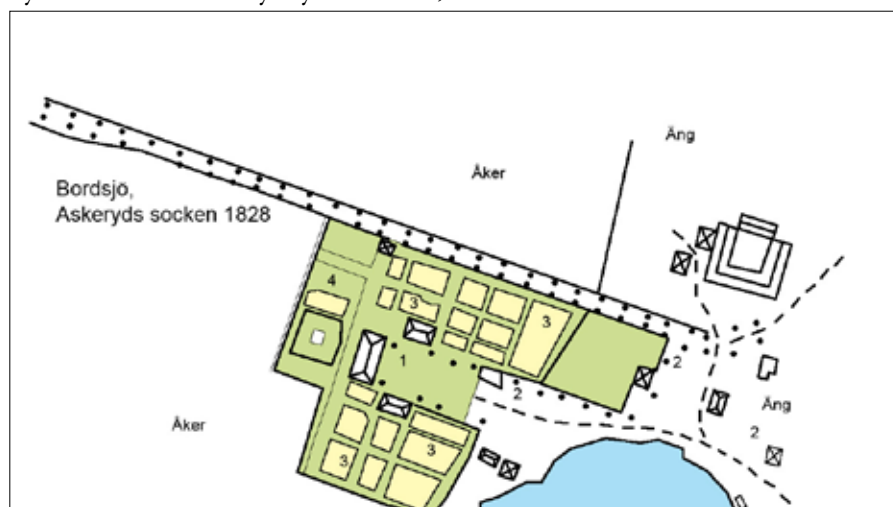
Figur 9

Figur 10

Det finns goda skäl att anta att odlingarna i köksträdgården var ordnade i symmetriska mönster och att kvarteret var omgivet av en låg, tuktad häck. Tranås gård visar trädgården som lustgård. Nyttan finns men har integrerats i en estetiserad ordning samtidigt som den sociala barriären är påtaglig. Tjänstefolket och arbetarnas landskap och sysslor har skilts från herrskapslandskapet. Vid nummer 23, ganska avlägset från själva herrgården, finns vedbacken, den som välkomnade besökaren till Salshult i Stenbergas socken 1776, figur 5, som även finns vid inkörspartiet till Ryhov i Ljungarums socken i en karta från 1714, figur 10. Intressant är uppgiften om en iskällare vid Tranås gård. Den är inte utritad i kartan, men hagen ytterst på udden där Svartån möter Sommen bär namnet Iskällarehagen. Männe herrskap och gäster serverades en sorbet när man slagit sig ner i sommarskuggan efter förevisningen av den ståtliga trädgårdsanläggningen.

Lite kort ska även Bordsjö beröras. Sätessgården i Askeryd socken med medeltida anor och i slkten Bondes ägor från 1400-tal till dags datum. Bordsjö var 1828 'gamla pengar' och under säteriet fanns och finns en till arealen största fastigheter i Småland. Bordsjö behövde inte skryta och kartbilden visar också hur nyare och äldre strukturer samvarierar, figur 11. Inte heller vid Bordsjö finns en rak väg upp mot huvudbyggnaden; sjön ligger helt enkelt i vägen. I stället för att rikta om huvudbyggnadens organisation löper infartsvägen parallellt med trädgården och man får göra en sväng vid ladugårdskomplexet innan man leds upp mot huvudbyggnad och flyglar. Besökaren leds av alléträden men måste ändå passera 2–Västra kålgården innan man kommer in i själva parkanläggningen som beskrivs som 1– Trädgården med därvarande krydd- och kålland. De utritade kvarteren beskrivs som 3– Gatåkålgården och 4– Norra kålgården. Trädgården domineras av kvarter som betecknas som kål- och kryddland, alltså odlingsytor för bladgrönsaker, kålväxter, lök och rimligen rotfrukter tillsammans med kvarter för kryddörter av olika slag. En blandning av det gamla nyttoidealet och det nya symmetriska, estetiska.

Figur 11

Sekelskiftet 1900

Fortsatt symmetri eller 'organisk' engelsk park?

Från 1830 och fram till seklets slut upprättas ytterst få kartor över herrgårdar. Herrgårdar som ingår i byar kan skymta förbi i lagaskifteskartorna, men utan att lantmätaren bemödat sig nämnvärt på att rita ut detaljerade parker eller trädgårdsanläggningar. Det är först under seklets sista årtionde och en bit fram på 1900-talet som nya herrgårdskartor upprättas.

Ingarpsberg, Trollebo och Åsens gård

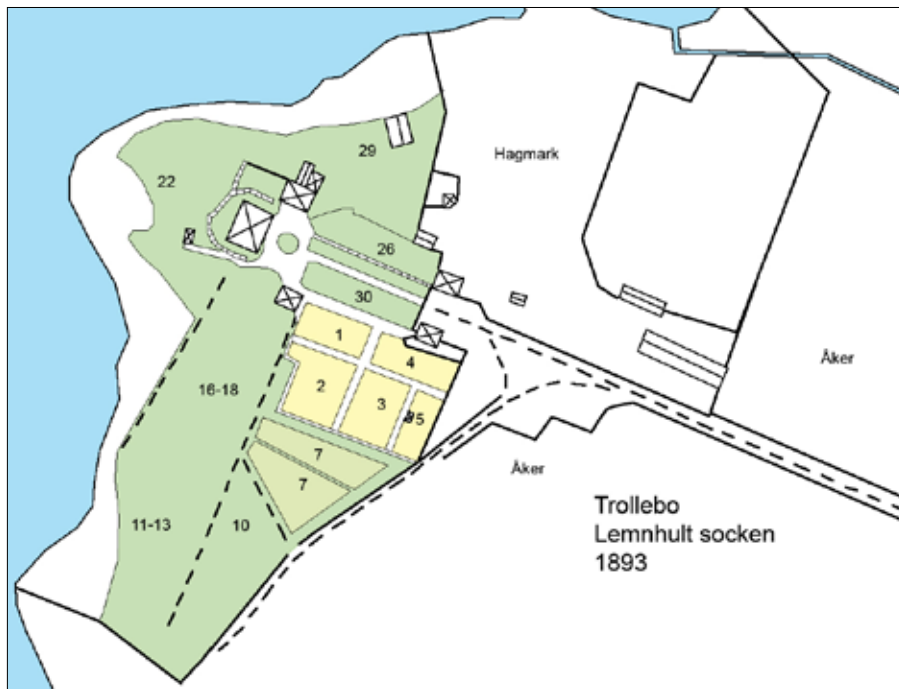
År 1896 avmättes Ingarpsberg utanför Nässjö. Vad vi ser i kartan får närmast betecknas som en engelsk park där det symmetriska idealet helt har gett vika för den 'organiskt' gestaltade parken eller trädgården som den betecknas i kartans text, figur 12. En del av trädgården består av 'stenbunden sandkulle' andra områden av 'höglänt sandmylla på grusbotten' men om trädskiktet eller medvetet anlagda planteringar finns inga anteckningar. Förekomsten av stenbundna sandkullar visar hur långt från det tämjda, symmetriska idealet man fjärrat sig och det förefaller sannolikt att träd som ursprungligen fanns på platsen, framför allt tall, har kompletterats med planterade lövträd enligt en landskapsplanering av tillsynes spontant tillkomna trädgångar och solitärträd. Inga platser för nyttoodlingar har tillgodosetts och kål- eller kryddgårdar saknas helt både inom parken och utanför. Åt norr finns dock en symmetriskt anlagd mossodling. Är symmetrin här styrd av funktionella överväganden eller speglas här en kombination av funktion och estetiska överväganden? Inom ytan som betecknas med 5 anges att en 'vattenbehållare' finns. Formuleringen ger snarare association en damm för vattning av trädgården än t. ex ruddamm.

Kartan över Ingarpsberg är intressant och inför föreliggande analys har inga likande park/trädgårdsanläggningar framkommit i kartorna.

Trollebo i Lemnhults socken karterades 1893, figur 13, och redovisar strukturer som man nu känner igen från de

Figur 12

Figur 13

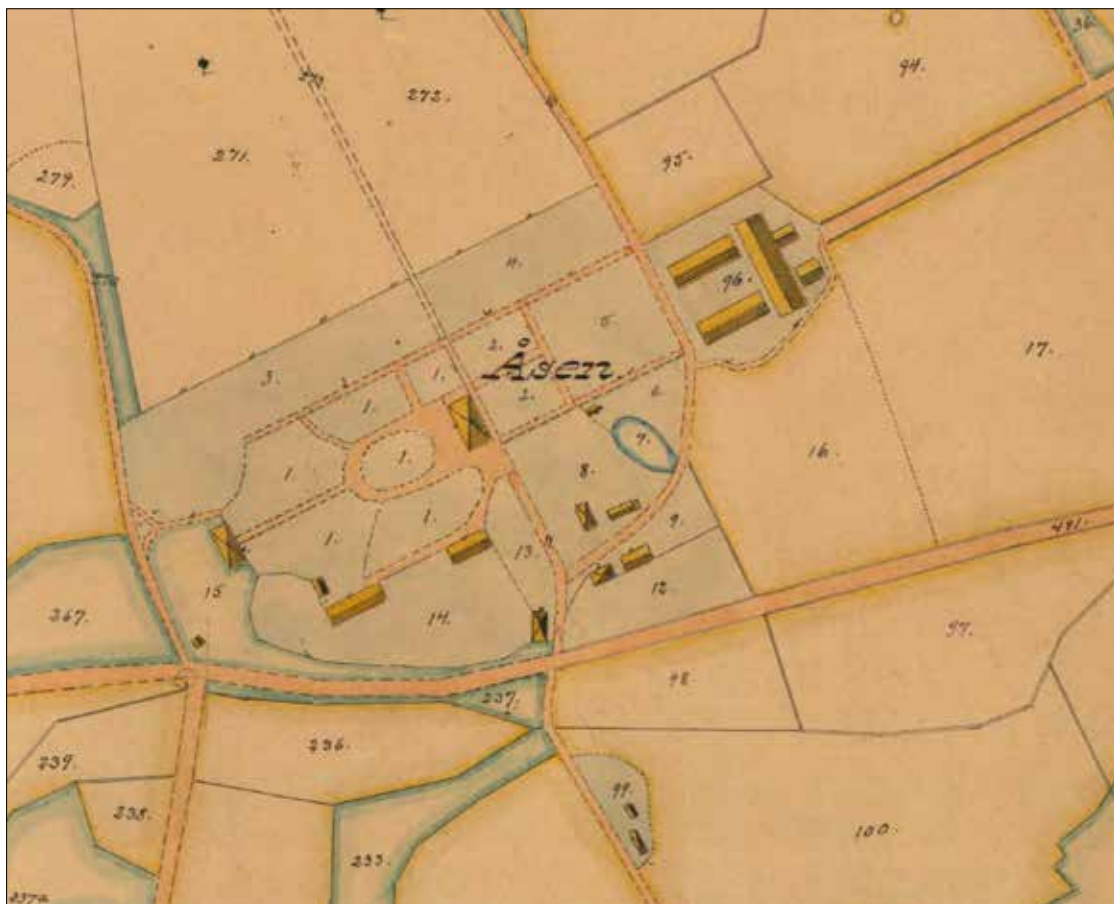
tidigare epokerna: Den spikraka vägen upp mot huvudbyggnadskomplexet, rundeln på mangårdsplanen, zoneringen av gårdens byggnader enligt funktion samt nyttoodlingarna 1–5 som betecknas som trädgårdar, men även 'tomter'(?). Övriga ytor som på kartan är grönmärkade betecknas som Parker. Trollebokartan är egentligen den första karta i analysen där begreppet park i stället för trädgård används. En del av parken anges ha tillkommit till följd av landvinning, troligen i samband med att sjön sänktes. Delar av parken betecknas som stenbunden, andra delar att den nyttjas som äng. I övrigt är kartans text tämligen torftig och ger inga detaljerade upplysningar och det är svårt att få en klar bild över hur parkanläggningen vid Trollebo egentligen såg ut.

Kartan över Åsens gård i Sandseryds socken från 1912 återges utan renritning eftersom kartan i sig är glasklar i alla detaljer, figur 14. Egentligen är utformningen tämligen klassisk med siktlinjen, rundeln och det symmetriskt planerade landskapet. Hur länge området sett ut som kartan visar kan inte avgöras, då Åsen saknar äldre kartor. Åsen griper tillbaka till det tidiga 1800-talets kartor i det att trädgårdslanden fortfarande fanns, både 2, 5, 8 samt 12–14 betecknas som trädgårdsland vilket indikerar odling av nyttoväxter på dessa ytor belägna mellan huvudbyggnaden och ladugårdskomplexet. Nr 6 betecknas enbart som trädgård, men läget intill de övriga trädgårdslanden gör troligen att även denna yta bör tolkas som nyttoträdgård. Inga kvarter är utritade och möjligen ska området mer ses som en traditionell köksträdgård men av avsevärd storlek. Det är sannolikt att Åsens gård producerade för avsalu i staden såsom andra herrgårdar kring staden. På Stömsberg fanns långt fram i tiden varmbänkar och växthus där grönsaker odlades för avsalu till Jönköpings stad.

Samtidigt som ordnandet av landskapet griper tillbaka är det något som inte stämmer, nämligen att gårdsplanen och gångarna tillsynes finns bakom Corps del Logi. Den raka tillfartsvägen från nordnordöst viker av vid ladugårdstomten och bryter siktlinjen. Tydligt fanns ingen öppning i ladugårdskomplexet att passera igenom utan man måste ta sig runt om. Mycket tyder på att Åsens park- och trädgårdslandskap istället riktar sig mot vägen i söder, och att den tillfart som mer och mer används är vägen som markeras med nummer 11– "Väg från landsvägen till tomterna".

Ytorna 3 och 4 ger kanske mer associationer till en engelsk park och betecknas som "park med större träd". Avloppsdammen 7 och upplagsplatsen 9 visar funktionsytor där framför allt 9 är belägen utanför besökaren omedelbara blickfång.

1 betecknar helt enkelt Gårdsplan med gångar. Troligen ska man tolka detta som en blandning av gräs och grus, kanske med ett antal formklippta träd, men knappast med en överdådig utsmyckning.

Figur 14. Åsens-
gård 1912

Sammanfattande kommentar

Förvånansvärt många kartor finns över länets herrgårdar och säterier. En systematisk sammanställning och analys vore önskvärd för att ytterligare analysera hur högreståndsmiljöerna såg ut vid olika tider. Den preliminära analysen visar vissa trender, t.ex. utvecklingen från slutna rum till öppna miljöer, från orgelbundet till symmetriskt samt hur trädgårdarna går från att vara just trädgårdar till att bli mer parkliknande med gräsmattor, grus och blomarrangemang.

De olika lantmätarnas noggrannhet när det gäller att beskriva trädgårdar och odlingar vid herrgårdarna varierar avsevärt; somliga beskriver olika funktion inom anläggningarna, medan andra är mer översiktliga. Ibland har parterrer och odlingsytor för kål- och kryddgårdar ritats ut, ibland redovisas endast en större yta som "trädgård". Gemensamt är att inga lantmätare i detalj går in på vad som växte eller hur själva odlingsbäddarna var organiserade. Inte heller beskrivs trädgårdarnas skulpturer, vattenkonst, formklippning, häckar eller andra detaljer som är av intresse för oss. Detta var saker som kunde variera från år till år såsom växtslag och utsmyckning, var inte relevant information vid upprättandet av kartan vars främsta roll var att fungera som ett juridiskt dokument.

Icke desto mindre finns exempel på att lantmätaren kunde förundras över en enastående parkanläggning och kartera den i detalj, såsom kartan över Östanå i Gränna socken från 1768 visar. Avbildningen av trädgårdsanläggningen är dock unik bland de analyserade kartorna i sin detaljrikedom. Det är verkligen synd att textdelen till kartan saknas. Östanå är först med det nyaste. Inom det analyserade materialet framstår Östanå som en tidig representant i länet för en fullt genomförd symmetriskt ordnad trädgård efter franskt snitt.

Var kommer Rosenlund in?

Rosenlund byggdes enligt tidens ideal med byggnader för olika funktioner och sociala klasser separerade eller zonerade. Det var således en miljö där huvudbyggnaden stod i centrum, men där man givetvis också skulle få syn på ladugårdsanläggningarna i bakgrunden för att få en uppfattning om gårdens resurser, och inte minst de nyanlagda

åkrarna som Posse såg som den mest framgångsrika delen av jordbruket. Däremot är det sannolikt att statarbostäderna fick en mer undanskymd plats.

Jonas Carl Linnerhielm besökte Rosenlund vid två tillfällen mellan 1787 och 1807, dock utan att något konstnärligt alster är känt därifrån. Det förefaller av hans beskrivning som om han fann området lite banalt – det saknade framför allt träd som kunde skänka skugga, eller som han – lätt marinerad i romantikens idiom – uttrycker det:

”Utsikten är skön och vidträckt; men man beklagar därvid att behöfva sakna all skugga på stället och det lugn trädens skygd gifver till ljuflig njutning, ej endast då man nedslagen och rörd går att i Naturens stilla sköte utgjuta eller glömma sin oro; nej, äfven då man lycklig och nöjd vill smaka det heliga intryck en hög aftonluft skänker, eller då för solens brännande strålar sökes en västanfläckt.” Vid ett senare besök förstår man på Linnerhielms beskrivning vad som skapat detta trädfattiga landskap:

”Om älskaren af en fri natur-scen med lugn och skugga beklagar att lummiga ekar måst här falla, för att låta sin rymd blifva sädesfält, ser deremot patriotismen med nöje hvad härlig odling dessa fält vunnit och de fruktträdsplanteringar, som redan gagna, jemte det de i sin mån pryda.”

Posse lät fälla ett omfattande fält med ekar på Höga gärde för att anlägga sitt mönsterjordbruk vilket antyder att ett parkideal med träddungar och skuggrika områden inte var det som prioriterades. Om själva trädgården nämner Linnerhielm endast förekomsten av fruktträd, men det är oklart om dessa fanns i parken åt väster eller i anslutning till de nyanlagda åkrarna i öster.

Posses park är inte så omfattande arealmässigt och de återfunna strukturerna är få men tydliga. Terrasseringen av parken, de kvadratiska parterrererna och siktlinjen genom parken som vi bör förutsätta fanns där, ansluter till t.ex Östanå. Dammar finns i flera av de analyserade kartorna, t.ex kartan över Salshult från 1776. I jämförelse med många av de genomgångna kartorna verkar Roselunds trädgård eller park ansluta till de små eller mellanstora. Tuktandet av naturen i form av de nya åkerfälten eller kontrasten mellan gräs och grus i parken är kanske det som kraftigast präglar Rosenlund. Herrgårdens framsida dit besökaren kom och togs och där sädesfält och fruktträdsodlingar sträckte sig åt öster kontrasterar mot parken åt väster som kanske njöts bäst från ett fönster. Ett se men icke röra-trädgård, kanske till karaktären liknande Tranås gård vid Sommen.

Analyserade kartor:

Lantmäteriet. ArkivSök (<https://etjanster.lantmateriet.se>):

Akter som börjar med 06 är hämtade ur Lantmäterimyndigheternas arkiv.

Akter som börjar med E är hämtade ur Lantmäteristyrelsens arkiv.

06-nhj-55, karta över Åsen, Hedenstorp och Dylycke, Sandseryd socken 1912

06-trs-11, karta över Tranås säteri 1812.

E110-38:1 Gransbo i Säby socken 1754.

06-asy-43, Bordsjö säteri, Askeryd socken 1828

E42-103-1 Östanå, Gränna socken 1768

06-jön-125 Björneberg med flera, 1903

Karta ur gårdsarkiv på Vallerstad 1787

06-kär-56 Vallerstad, Kärda socken 1917

E77-24:3 Herrestad, Marbäck socken 1826

06-dan-9 Dannäs konceptkarta 1804

E1-38:1 Näs i Adelöv 1700

E1-38:3 Näs i Adelöv 1731

06-näj-104 Ingsberg, Nässjö 1896

06-lem-43 Trollebo, Lemnhult socken 1896

E56-55:3 Ryningsholm (Sjustad), Höreda socken 1796

E56-55:5 Ryningsholm, Höreda 1813

06-vaö-17 Eksjohovgård (Runnahult) 1809

06-nsa-123 Prinsnäs, Norra Sandsjö 1892

06-ste-5 Salshult, Stenberga socken 1776

06-mar-28 Katrineholm eller Horsnäs 1828

E70-12:1 Rosenholm eller Horseryd, Lannaskede 1721

06-lan-11 Rosenholm eller Horseryd 1811

06-jöl-17 Ryhov 1807

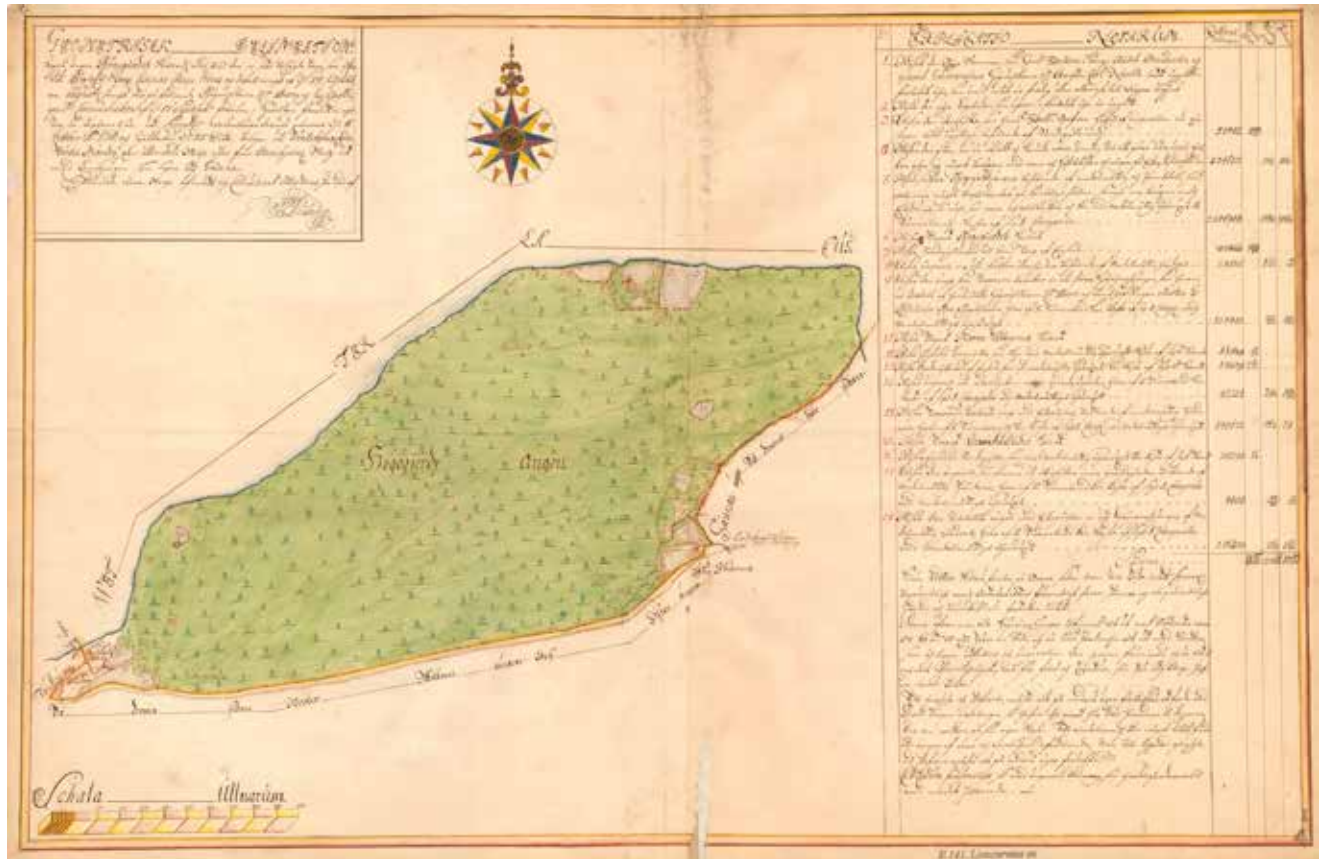
E130:5-3 Ed, Voxtorps socken, avmätning 1786

06-bto-39 Åsbyholm 1852

E60-10-2 Klämmestorp Järstorp 1716

E18-3:1 Aneby gård 1726

Bilaga 5. Foto- och kartbilaga

Den första historiskt belagda bebyggelsen på platsen; ett torp på slottets, senare Vapenfaktoriets underhållsjord. Denna karta från 1710 visar området för Rosenlund ca 70 år innan Gustaf Mauritz Posse skulle uppföra sin herrgård och anlägga sitt mönsterjordbruk. Det var vid torpet Gunekullsled som själva herrgårdsanläggningen och parken kom att anläggas, medan Högagårdsängen åt öster blev föremål för uppodling i stor skala. Högagårdsängen användes 1710 till slättermark och den var bevuxen med ett glest trädskikt av ek, småal och videbuskar. Upptecknad av lantmätare J.P. Duker år 1710. Lantmäterimyndigheternas arkiv: E141-4:1

L Ljungarums sockenbeskrivning från 1818 ingår en tryckt karta. Denna bild visar ett utdrag av den handritade förlaga som upphovsmannen Thor August Odencrantz själv skapade genom att lägga samman äldre by- och stadskartor. Det röda området visar stadens utbredning. Invid Vättern är Rosenlunds ägor markerade. Kartan är daterad december 1815 och signerad "TAO". Thor August Odencrantz var svårson till Gustaf Mauritz Posse och Fredrica Ehrenpreis och han bodde på Torpa herrgård norr om "Lill-Sjön" (nuvarande Munksjön). Jönköpings läns museums arkiv.

Detalj ur rekognosceringskarta från 1821. Notera att et finns två flyglar väster om herrgårdsbyggnaden. Krigsarkivet, topografiska kartor: 0400/13B/047a

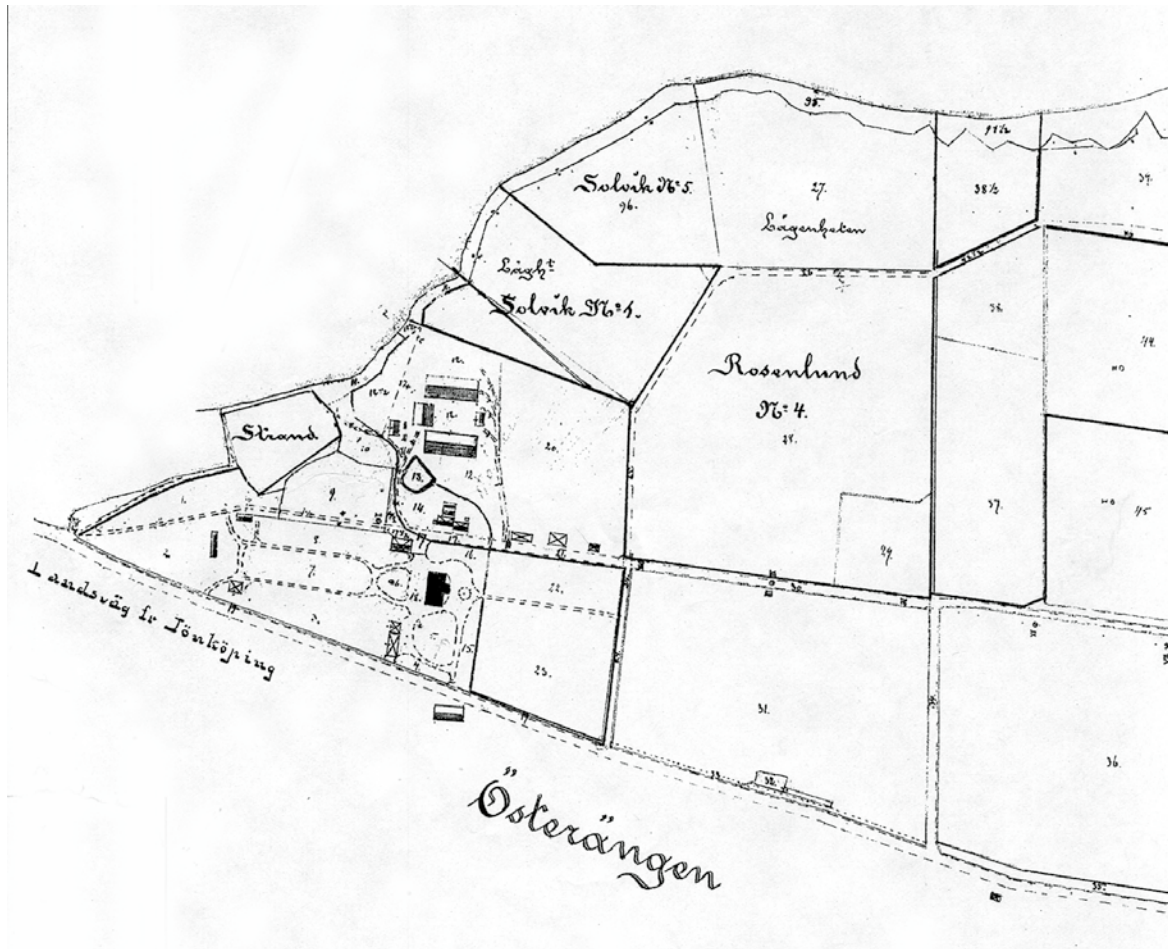
Detalj ur Gustaf Ljunggren "Karta över staden Jönköping med dertill lydande ägor", upprättad 1854-1855.

Som ny ägare till Rosenlund lät Gustaf Lindman upprätta denna karta 1896. Huvudbyggnaden och fyra andra byggnader är färgade i rött, vilket markerar byggnader av stenmaterial. Den stora byggnaden norröver vid ladugårdsplan är fähuset som var uppfört med en gjuten stomme av sten och kalk. De små byggnaderna längst till höger är två statarbyggnader. Söder om landsvägen till Huskvarna står det stora timrade magasinet, som Gustaf Mauritz Posse lät uppföra på 1810-talet. Huset som står invid landsvägen längre till vänster är trädgårdsmästarebostaden. Lindmanska släktarkivet.

När Gustaf Lindman övertog Rosenlund lät han kartera alla ägorna. Detta utdrag från 1897 visar den centrala herrgårdsmiljön med bostadshus och ekonomibyggnader samt jordbruksmarkerna däromkring. Strax norr om ekonomibyggnaderna finns två avstyckade tomter, som fick namnet Solvik. Lindmanska släktarkivet.

Karta över Rosenlund 1904. Rosenlund herrgård år 1904. Notera den runda rabatten som finns utritad framför herrgårdens trappa. Karta upprättad av C.O. von Gedda.

Strax efter stadsbranden i februari 1790 utförde konstnären Jonas Carl Linnerhielm denna akvarell. Bilden visar det brandskadade Jönköping sett från Dunkehalla med den sotiga kyrkoruinen som sticker upp i stadslandskapet. Bortom staden, i bildens mitt, skymtar Rosenlunds herrgård och lite till vänster sandbankarna som eroderar ner i Vättern. Tillhör Jönköpings läns museum.

Detalj över Rosenlunds herrgård från samma akvarell.

Utsikt mot Vättern och Rosenlund. Bilden är tecknad från Östra kyrkogården och eken är bevarad. Till vänster om träden syns Rosenlundsbankarna och till höger skymtar stadens tegelbruk och Rosenlunds herrgård. Akvarell av W.M. Carpeland 1818. Tillhör Jönköpings läns museum.

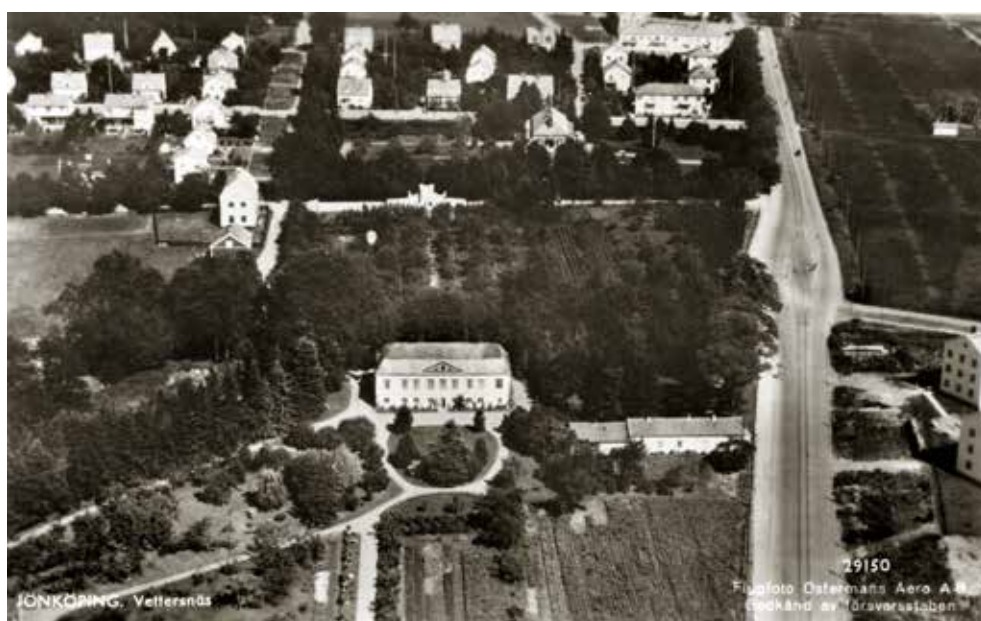
Detalj över Rosenlunds herrgård från samma akvarell.

Rosenlunds landskap. Till vänster i bild de idag naturskyddade rasbranterna. Bortom bebyggelsen godsets åkermark, det forna *Höga gårde*. Höger om själva herrgården landsvägen till Huskvarna, vars föregångare finns dold inne i parkanläggningen (RAÄ Jönköping 251). Flygbild från 1934.

Detalj över Rosenlunds herrgård från samma foto.

Flygfoto från 1945 där det gångsystem som skapades under mitten av 1800-talet syns nedanför herrgårdsbyggnaden. Foto Jönköpings läns museums arkiv.

Rosenlunds herrgård med sin tillhörande park i ett sent skede av anläggningens existens. Notera hur stora delar av området väster om huvudbyggnaden vid detta tillfälle utnyttjades till trädgårdsodling. Flygfoto från mitten av 1940-talet.

Rosenlunds herrgård före 1936. Den östra långsidan med huvudingången och trappan. Notera att inga spår efter de runda rabatterna syns vid detta tillfälle. Foto ur privat album från familjen Arvid Lindman (ägare till Rosenlund 1894 till 1936). Återgivet med de efterlevandes tillstånd.

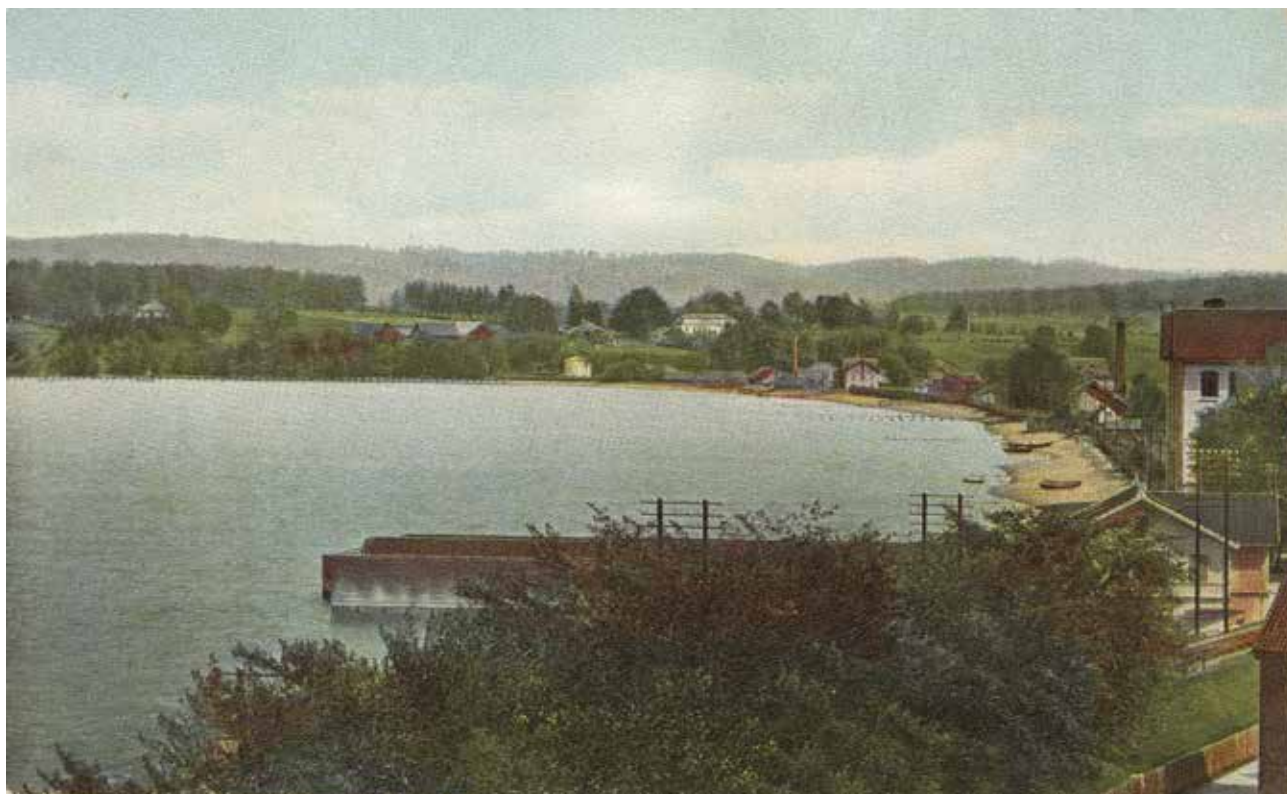
Rosenlunds herrgård före 1936. Den västra långsidan ut mot parken. Notera att bottenvåningens dörr saknas på bilden och att 1800-talsparkens rundade grusgång skymtar till höger i bild. Av parterrer och terrasserings syns däremot inte ett spår. Foto ur privat album från familjen Arvid Lindman (ägare till Rosenlund 1894 till 1936). Återgivet med de efterlevandes tillstånd.

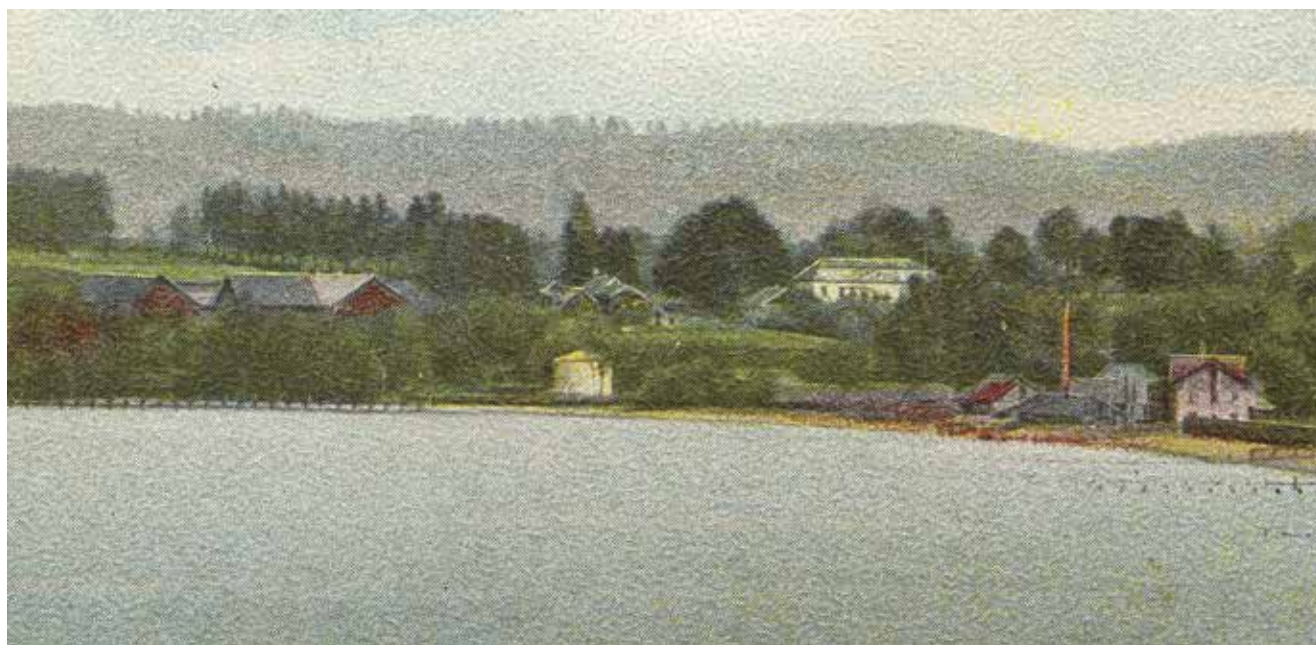
Bild på den östra sidan av herrgården med familj. Flicka på grusgång från det nordvästra hörnet på herrgårdsbyggnaden. Foto ur privat album från familjen Arvid Lindman (ägare till Rosenlund 1894 till 1936). Återgivet med de efterlevandes tillstånd.

Foto på parken väster om herrgårdsbyggnaden med äppleodling. Foto taget under mellankrigstiden. Jönköpings läns museum.

Vy från vätterstranden vid Liljeholmen mot Rosenlunds herrgård. Kolorerat fotografi Jönköpings läns museum.

Detalj ur vy från vätterstranden vid Liljeholmen mot Rosenlunds herrgård. Kolorerat fotografi. Jönköpings läns museum.

Vyer från vätterstranden vid Liljeholmen mot Rosenlunds herrgård. Foto troligen 1908 av Erik Åkerhielm. Jönköpings läns museum.

Under gräset runt Rosenlundsherrgård finns fortfarande rester efter den park som hovrättsrådet Gustaf Mauritz Posse lät anlägga i slutet på 1700-talet. Inför rekonstruktionen av parken utförde Jönköpings läns museum en arkeologisk förundersökning av delar av den då vildvuxna parkytan. Tidigare hade georadarundersökningar och en provgrävning visat att rester efter den gamla trädgården fanns kvar och nu skulle lämningarna grävas fram.

Det visade sig bli ett spännande resultat med en ståtlig parterr i symmetrisk fransk stil, grusgångar, en kraftig terrassering och en prydnadsrabatt. Dammen som legat mellan herrgården och Vättern visade sig vara relativt grund, men har uppenbarligen ändå innehållit karpfiskar av arten rudor.

En mängd pusselbitar framkom som har kunnat användas till den rekonstruktion som nu uppförts väster om herrgårdsbyggnaden. Rosenlunds herrgårdspark har fått ytterligare ett historiskt lager som förhöjer upplevelsen av den vackra miljön.

